Fra Det Kgl. Biblioteks tekstportal (tekster.kb.dk)

Titel:	Afhandling om Kartoflers Avl og Brug, indsendt til Det kongelige danske Landhuusholdings-Selskab, […] og nu efter Selskabets Begiering paa nye oplagt. [Med 1 træsnit]
Citation:	”Afhandling om Kartoflers Avl og Brug, indsendt til Det kongelige danske Landhuusholdings-Selskab, […] og nu efter Selskabets Begiering paa nye oplagt. [Med 1 træsnit]”, i *Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 2 bind 14*, J.C. Winding, Tronhiem, 1772, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/catalog/tfs-texts-2_014-shoot-workid2_014_008/facsimile.pdf (tilgået 18. april 2024)
Anvendt udgave:	Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 2 bind 14
Ophavsret:	Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.
	Læs Public Domain-erklæringen

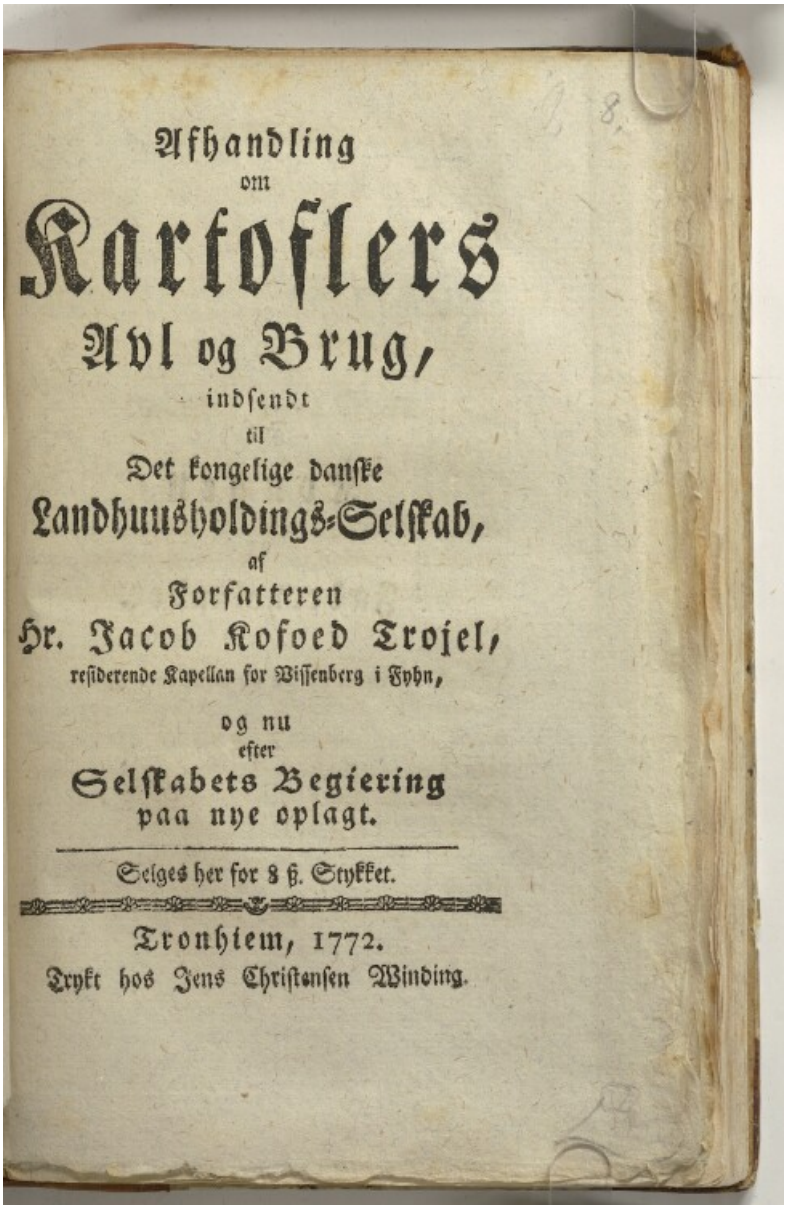

Afhandling
om
Kartoflers
Avl og Brug,
indsendt
til
Det kongelige danske
Landhusholdings-Selskab,
af
Forfatteren
Hr. Jacob Kofoed Trojel,
residerende Kapellan for Wissenberg i Fyhn,
og nu
efter
Selskabets Begiering
paa nye oplagt.

Selges her for 8 ß. Stykket.

Tronhiem, 1772.
Trykt hos Jens Christensen Winding.

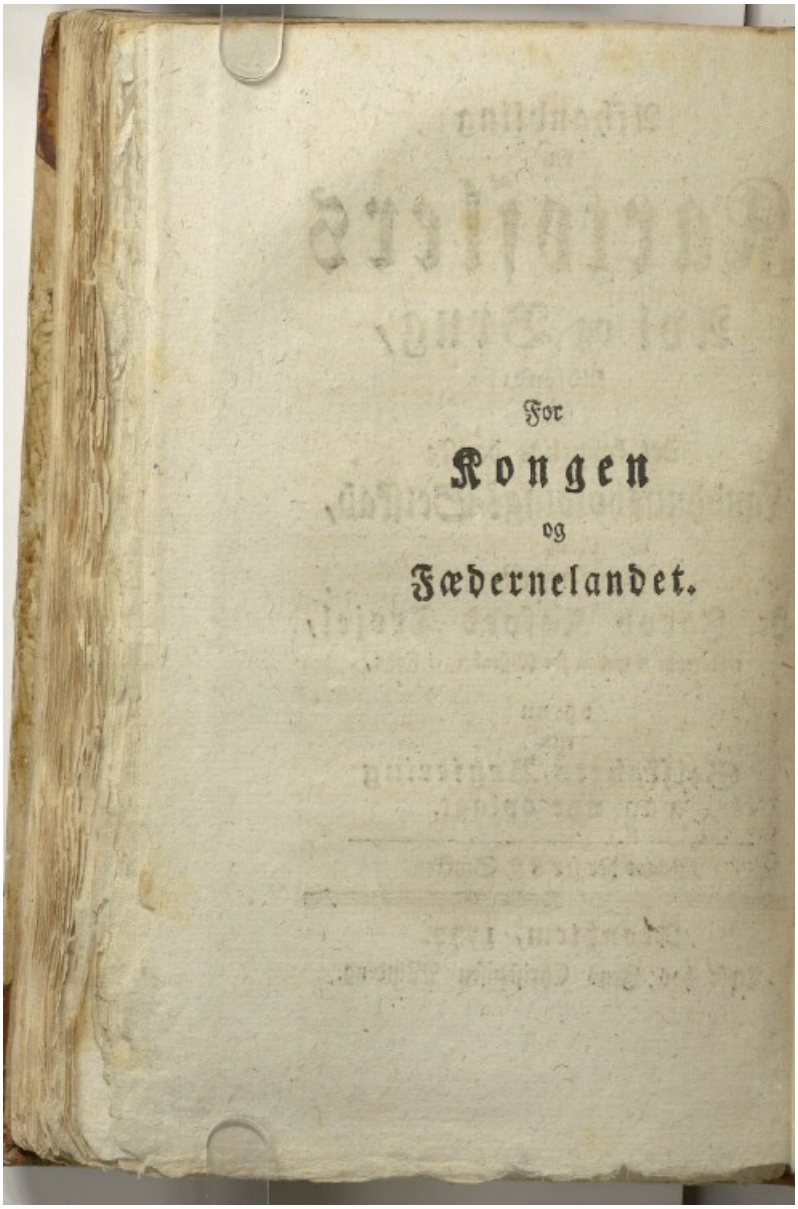

For

Kongen

og

Fædernelandet.

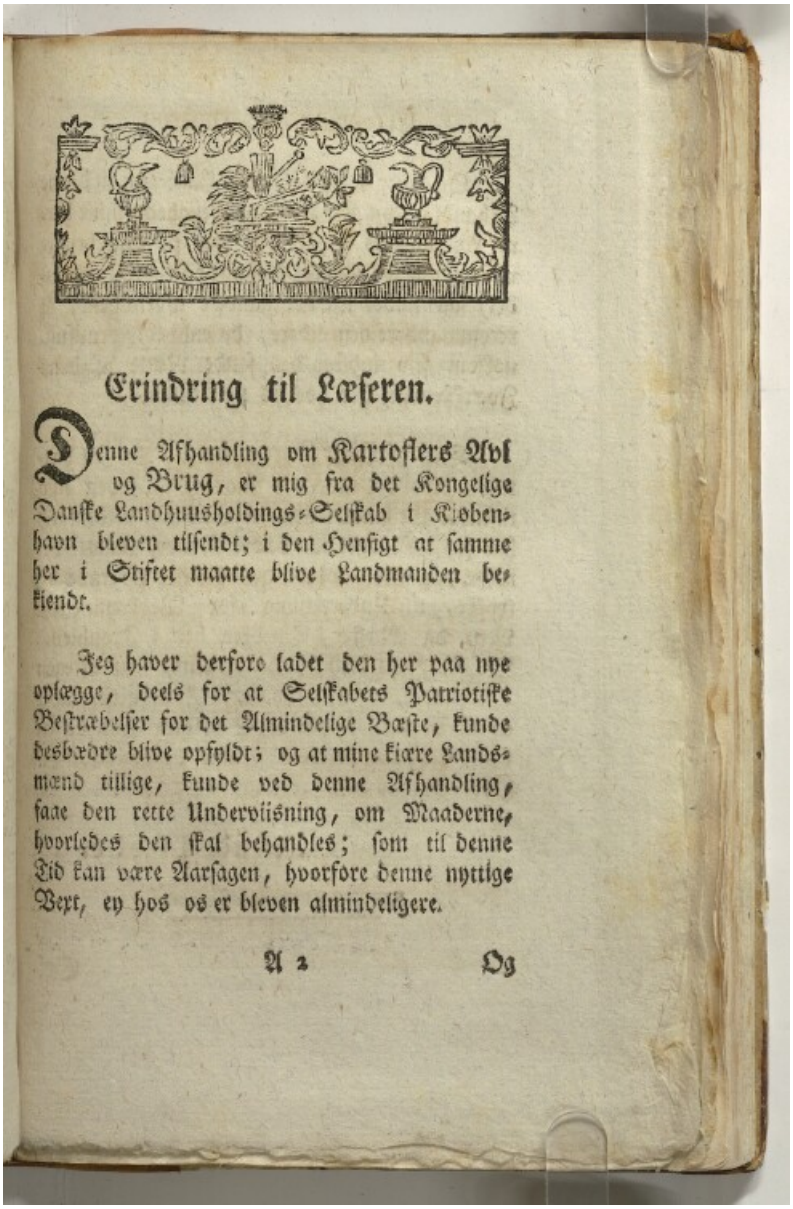

Erindring til Læseren.

Denne Afhandling om **Kartoflers Avl og Brug**, er mig fra det Kongelige Danske Landhusholdings-Selskab i Kiøbenhavn bleven tilsendt; i den Hensigt at samme her i Stiftet maatte blive Landmanden bekiendt.

Jeg haver derfore ladet den her paa nye oplægge, deels for at Selskabets Patriotiske Bestræbelser for det Almindelige Bæste, kunde desbædre blive opfyldt; og at mine kiære Landsmænd tillige, kunde ved denne Afhandling, faae den rette Undervisning, om Maaderne, hvorledes den skal behandles; som til denne Tid kan være Aarsagen, hvorfore denne nyttige Vext, ey hos os er bleven almindeligere.

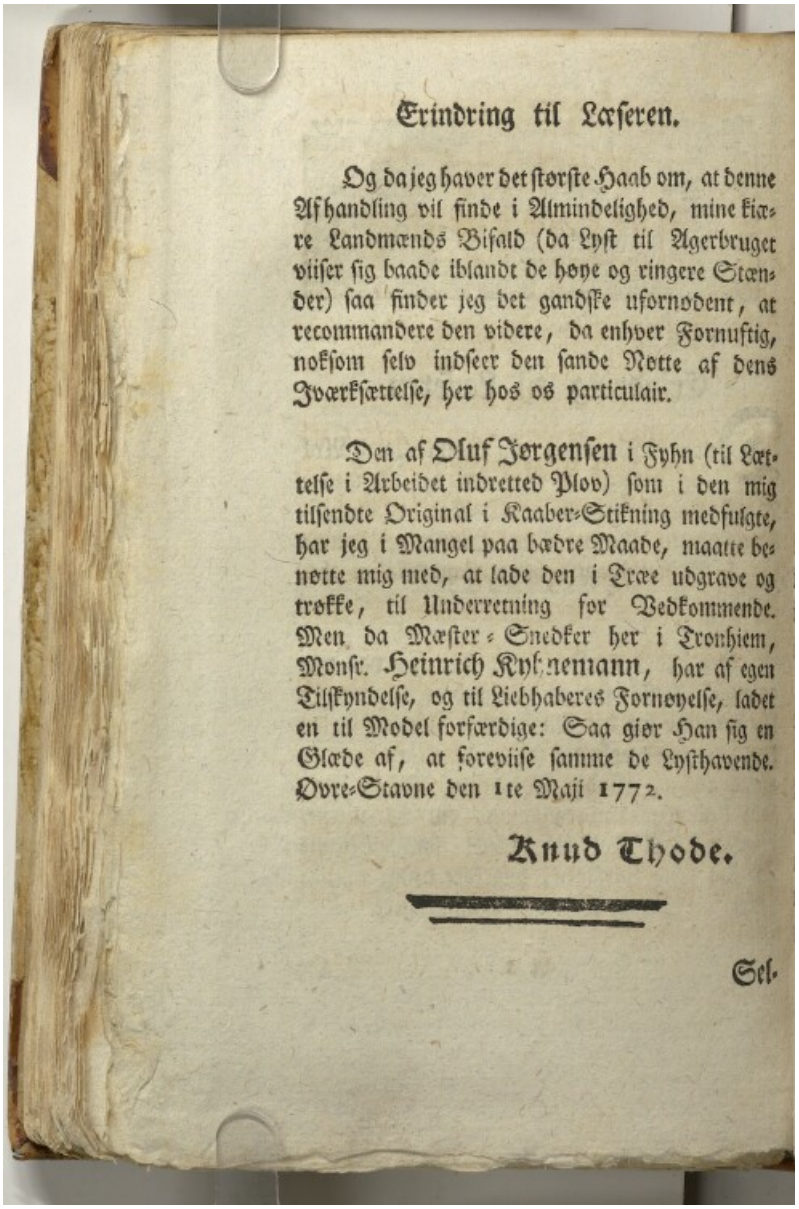

Erindring til Læseren.

Og da jeg haver det største Haab om, at denne Afhandling vil finde i Almindelighed, mine kiære Landmænds Bifald (da Lyst til Agerbruget viiser sig baade iblandt de høye og ringere Stænder) saa finder jeg det gandske ufornodent, at recommandere den videre, da enhver Fornuftig, noksom selv indseer den sande Nytte af dens Iværksættelse, her hos os particulair.

Den af **Oluf Jørgensen** i Fyhn (til Lættelse i Arbeidet indretted Plov) som i den mig tilsendte Original i Kaaber-Stikning medfulgte, har jeg i Mangel paa bædre Maade, maatte benytte mig med, at lade den i Træe udgrave og trykke, til Underretning for Vedkommende. Men da Mæster-Snedker her i Trondhiem, Monsr. **Heinrich Kyhnemann**, har af egen Tilskyndelse, og til Liebhaberes Fornøyelse, ladet en til Model forfærdige: Saa gior Han sig en Glæde af, at foreviise samme de Lysthavende. Øvre-Stavne den 1te Maji 1772.

Knud Thode.

Sel-

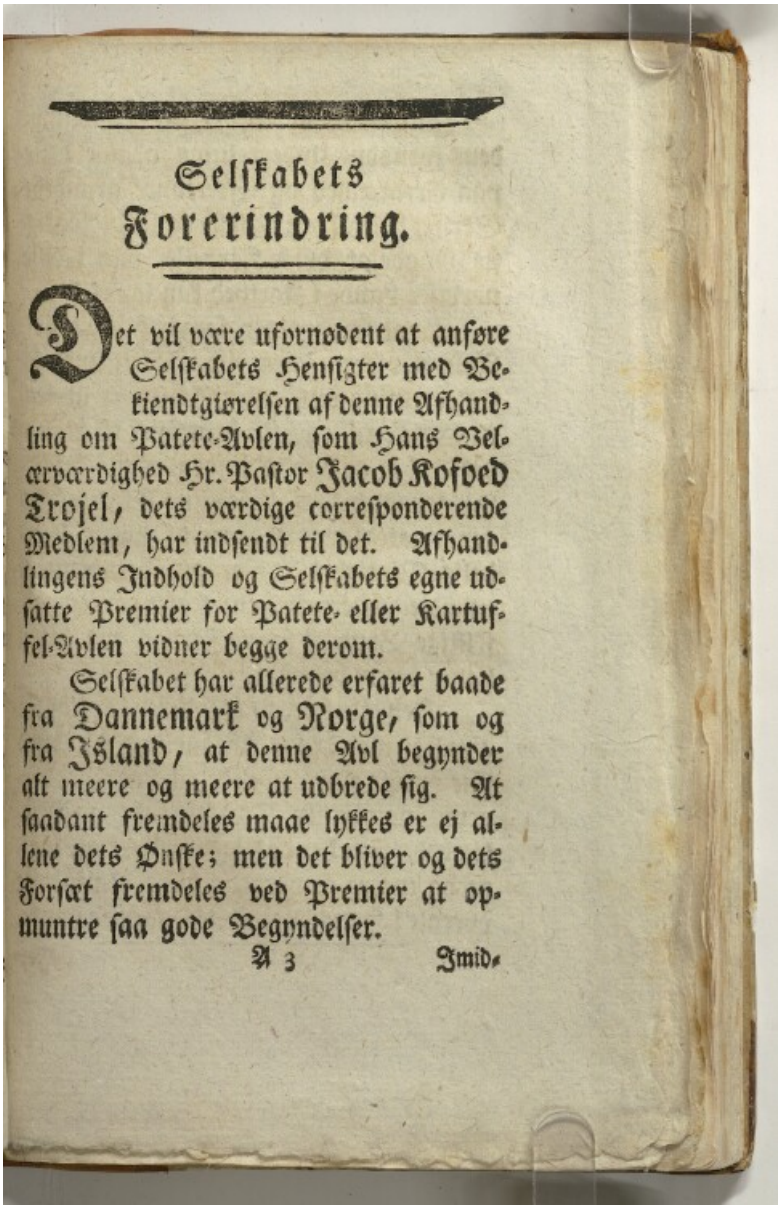

Selskabets Forerindring.

Det vil være ufornodent at anføre Selskabets Hensigter med Bekiendtgiørelsen af denne Afhandling om Patete-Avlen, som Hans Velærværdighed Hr. Pastor **Jacob Kofoed Trojel**, dets værdige corresponderende Medlem, har indsendt til det. Afhandlingens Indhold og Selskabets egne udsatte Premier for Patete- eller Kartuffel-Avlen vidner begge derom.

Selskabet har allerede erfaret baade fra **Dannemark** og **Norge**, som og fra **Island**, at denne Avl begynder alt meere og meere at udbrede sig. At saadant fremdeles maae lykkes er ej alene dets Ønske; men det bliver og dets Forsæt fremdeles ved Premier at opmuntre saa gode Begyndelser.

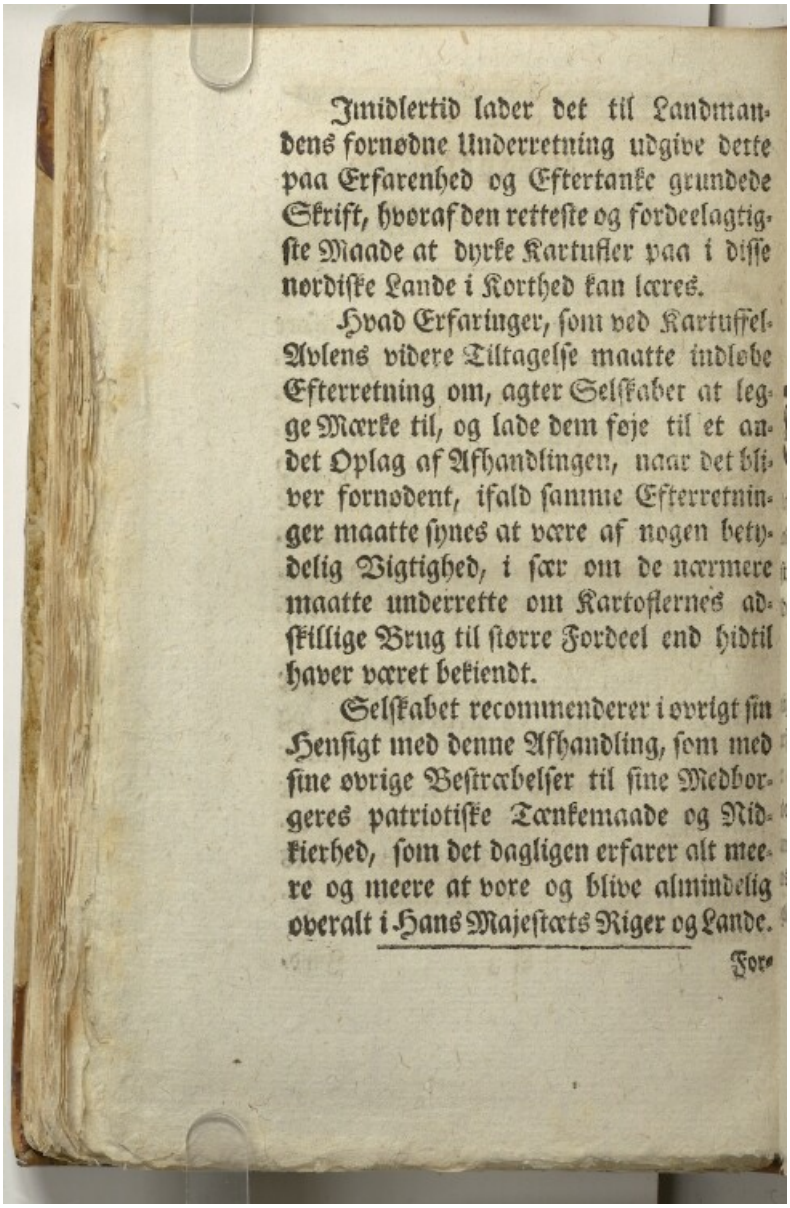

Imidlertid lader det til Landmandens fornødne Underretning udgive dette paa Erfarenhed og Eftertanke grundede Skrift, hvoraf den retteste og fordeelagtigste Maade at dyrke Kartufler paa i disse nordiske Lande i Korthed kan læres.

Hvad Erfaringer, som ved Kartuffel-Avlens videre Tiltagelse maatte indløbe Efterretning om, agter Selskaber at lægge Mærke til, og lade dem føje til et andet Oplag af Afhandlingen, naar det bliver fornødent, ifald samme Efterretninger maatte synes at være af nogen betydelig Vigtighed, i sær om de nærmere maatte underrette om Kartoflernes adskillige Brug til større Fordeel end hidtil haver været bekiendt.

Selskabet recommenderer i øvrigt sin Hensigt med denne Afhandling, som med sine øvrige Bestræbelser til sine Medborgeres patriotiske Tænkemaade og Nidkierhed, som det dagligen erfarer alt meere og meere at vore og blive almindelig overalt i Hans Majestæts Riger og Lande.

For-

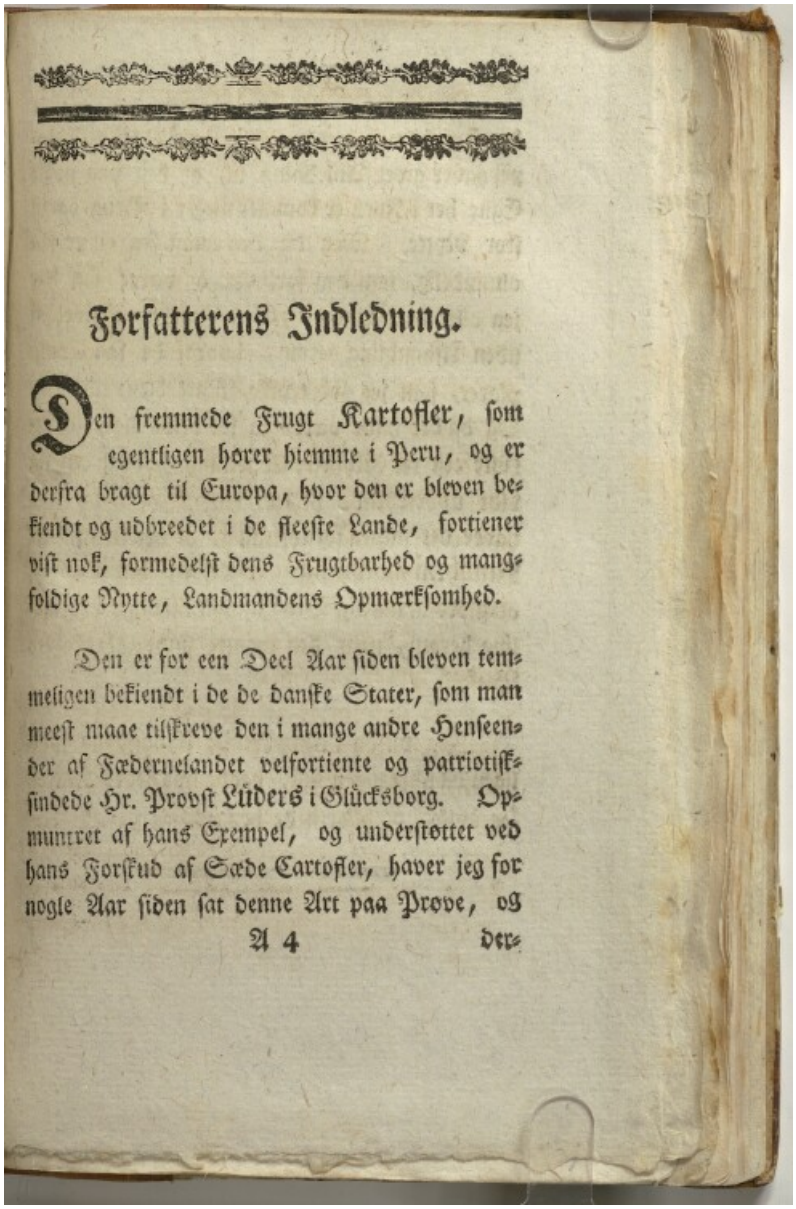

Forfatterens Indledning.

Den fremmede Frugt **Kartofler**, som egentligen horer hiemme i Peru, og er derfra bragt til Europa, hvor den er bleven bekiendt og udbreedet i de fleeste Lande, fortiener vist nok, formedelst dens Frugtbarhed og mangfoldige Nytte, Landmandens Opmærksomhed.

Den er for een Deel Aar siden bleven temmeligen bekiendt i de de danske Stater, som man meest maae tilskreve den i mange andre Henseender af Fædrenelandet velfortiente og patriotisksindede Hr. Provst **Lüders** i Glücksborg. Opmuntret af hans Exempel, og understottet ved hans Forskud af Sæde Cartofler, haver jeg for nogle Aar siden sat denne Art paa Prove, og

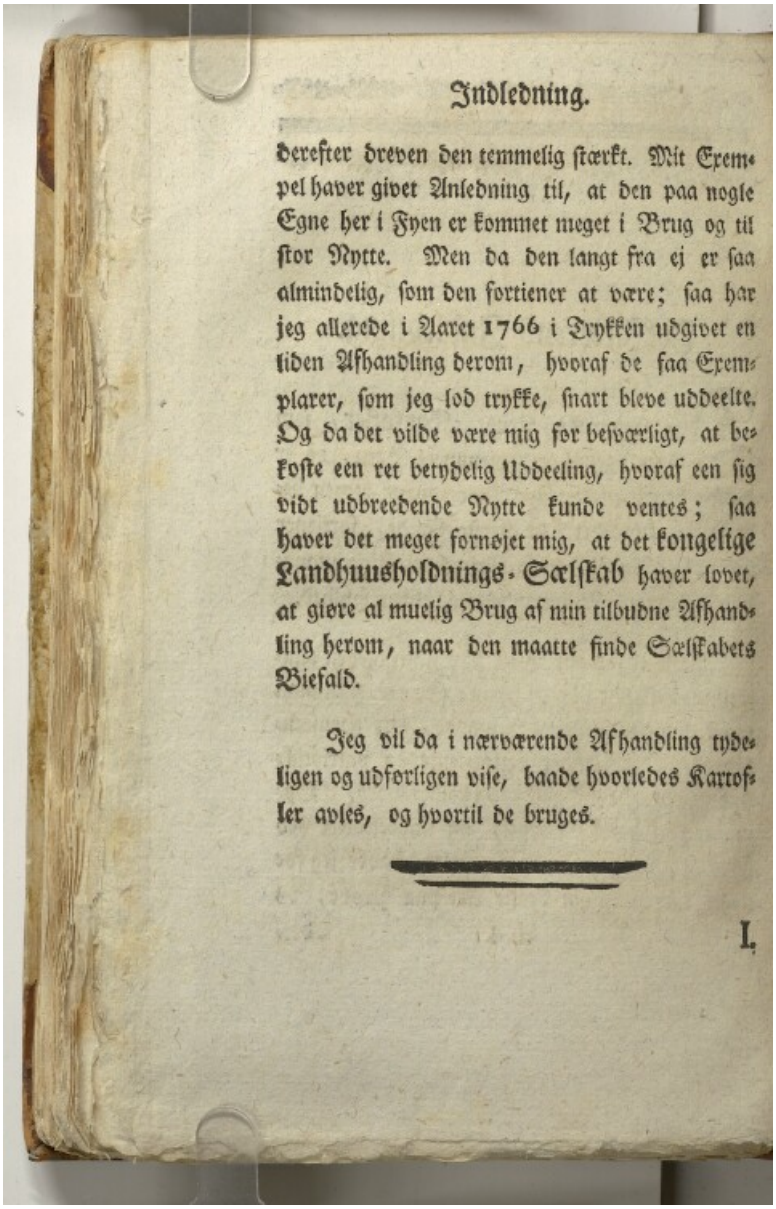

Indledning.

derefter dreven den temmelig stærkt. Mit Exempel haver givet Anledning til, at den paa nogle Egne her i Fyen er kommet meget i Brug og til stor Nytte. Men da den langt fra ej er saa almindelig, som den fortiener at være; saa har jeg allerede i Aaret 1766 i Trykken udgivet en liden Afhandling derom, hvoraf de faa Exemplarer, som jeg lod trykke, snart bleve uddeelte. Og da det vilde være mig for besværligt, at bekoste een ret berydelig Uddeeling, hvoraf een sig vidt udbreedende Nytte kunde ventes; saa haver det meget fornøjet mig, at det kongelige Landhusholdnings-Sælskab haver lovet, at giøre al muelig Brug af min tilbudne Afhandling herom, naar den maatte finde Sælskabets Biefald.

Jeg vil da i nærværende Afhandling tydeligen og udforligen vise, baade hvorledes Kartofler avles, og hvortil de bruges.

I.

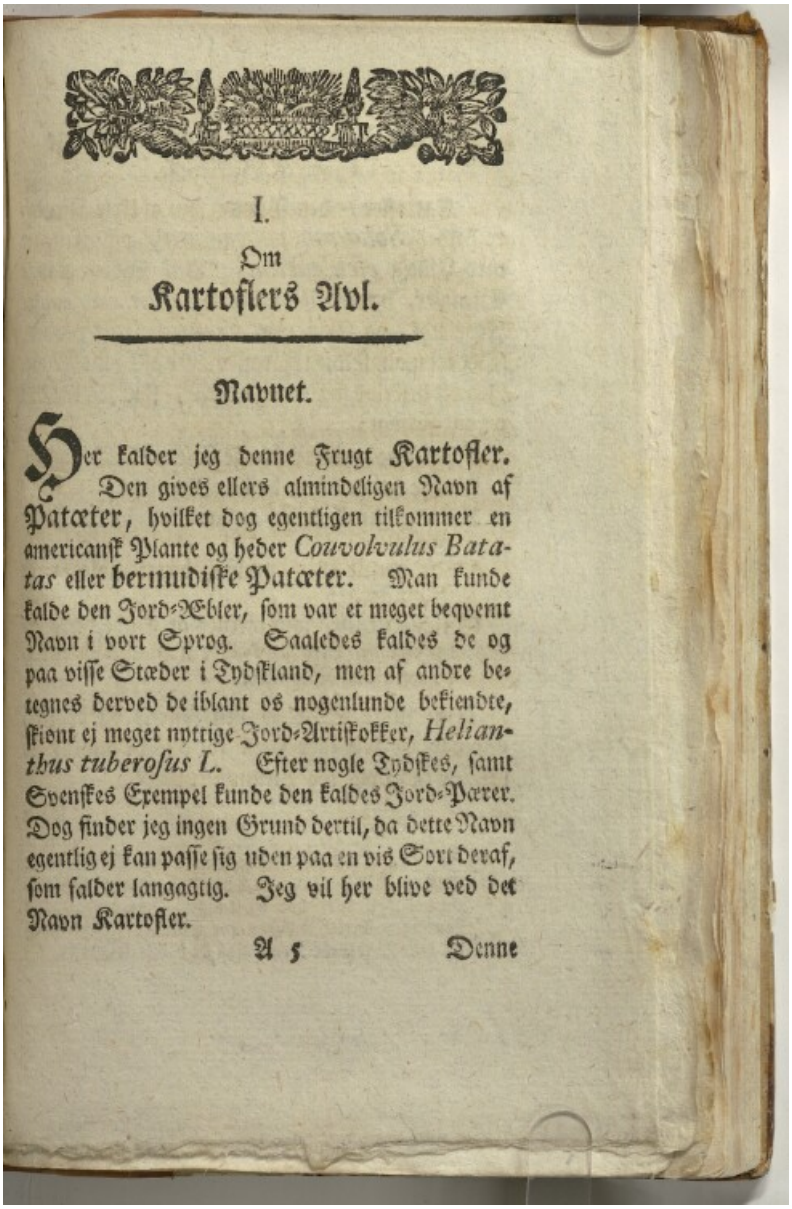

I.

Om

Kartoflers Avl.

Navnet.

Her kalder jeg denne Frugt **Kartofler.** Den gives ellers almindeligen Navn af **Patæter**, hvilket dog egentligen tilkommer en americansk Plante og heder *Convolvulus Batatas* eller **bermudiske Patæter.** Man kunde kalde den Jord-Æbler, som var et meget bequemt Navn i vort Sprog. Saaledes kaldes de og paa visse Stæder i Tydskland, men af andre betegnes derved de iblant os nogenlunde bekiendte, skiønt ej meget nyttige Jord-Artiskokker, *Helianthus tuberosus L.* Efter nogle Tydskes, samt Svenskes Exempel kunde den kaldes Jord-Pærer. Dog finder jeg ingen Grund dertil, da dette Navn egentlig ej kan passe sig uden paa en vis Sort deraf, som falder langagtig. Jeg vil her blive ved det Navn Kartofler.

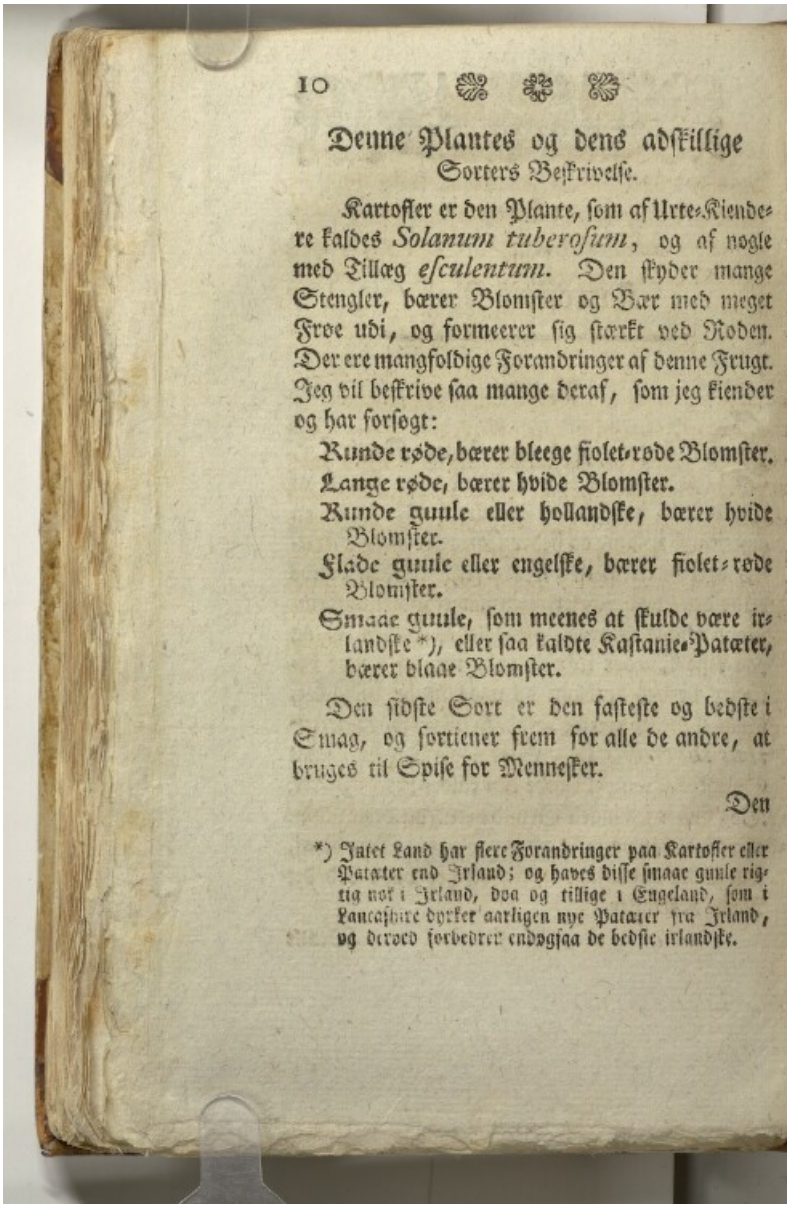

Denne Plantes og dens adskillige Sorters Beskrivelse.

Kartofler er den Plante, som af Urte-Kiendere kaldes *Solanum tuberosum*, og af nogle med Tillæg *esculentum*. Den skyder mange Stengler, bærer Blomster og Bær med meget Frøe udi, og formeerer sig stærkt ved Roden. Der ere mangfoldige Forandringer af denne Frugt. Jeg vil beskrive saa mange deraf, som jeg kiender og har forsøgt:

Runde røde, bærer bleege violet-røde Blomster.

Lange røde, bærer hvide Blomster.

Runde gule eller hollandske, bærer hvide Blomster.

Flade gule eller engelske, bærer violet-røde Blomster.

Smaae gule, som meenes at skulde være irlandske *), eller saa kaldte Kastanie-Patæter, bærer blaae Blomster.

Den sidste Sort er den fasteste og bedste i Smag, og fortiener frem for alle de andre, at bruges til Spise for Menneske.

Den

*) Intet Land har flere Forandringer paa Kartofler eller Patæter end Irland; og haves disse smaae gule rigtig nok i Irland, doa og tillige i Engeland, som i Lancashire dyrker aarligen nye Patæter fra Irland, og deroed forbedrer endogsaa de bedste irlandske.

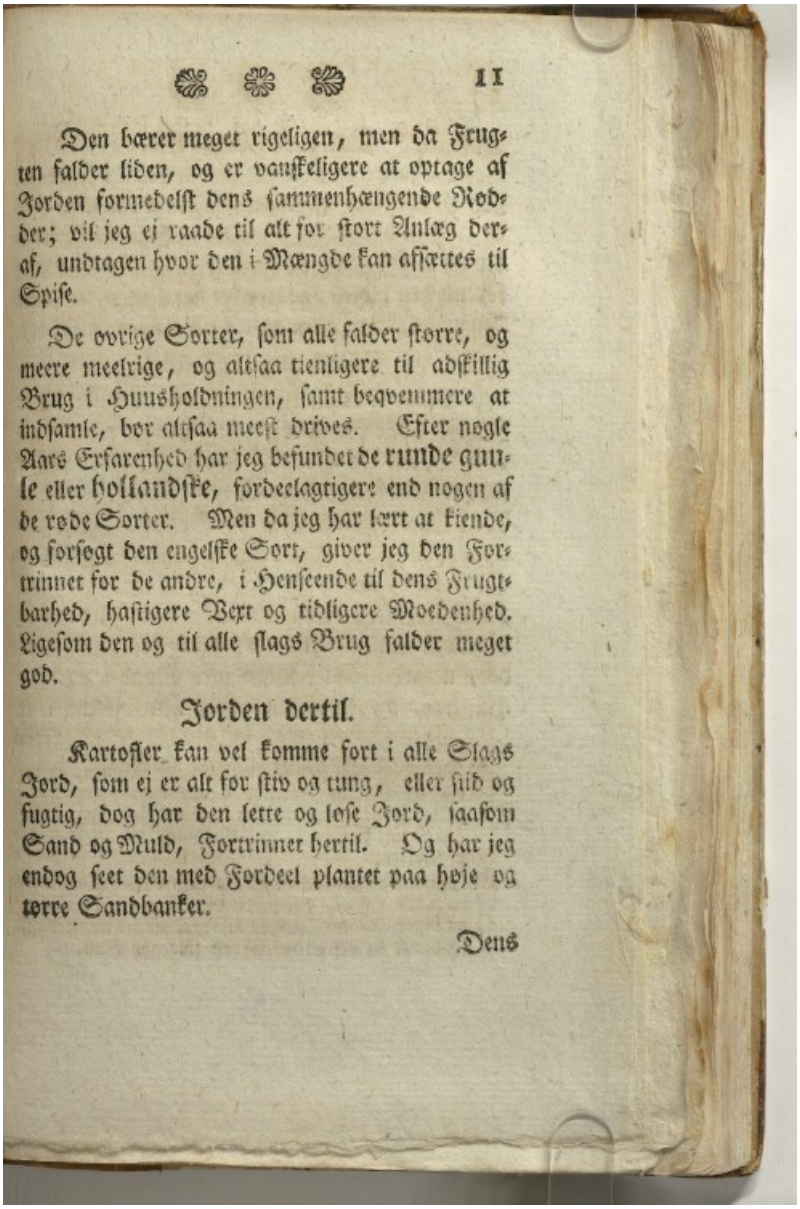

Den bærer meget rigeligen, men da Frugten falder liden, og er vanskeligere at optage af Jorden formedelst dens sammenhængende Rødder; vil jeg ei raade til alt for stort Anlæg deraf, undtagen hvor den i Mængde kan afsættes til Spise.

De øvrige Sorter, som alle falder større, og meere meelrige, og altsaa tienligere til adskillig Brug i Huusholdningen, samt bequemmere at indsamle, bør altsaa meest drives. Efter nogle Aars Erfarenhed har jeg befundet **de runde gule** eller **hollandske**, fordeelagtigere end nogen af de røde Sorter. Men da jeg har lært at kiende, og forsøgt den engelske Sort, giver jeg den Fortrinnet for de andre, i Henseende til dens Frugtbarhed, hastigere Vext og tidligere Modenhed. Ligesom den og til alle slags Brug falder meget god.

Jorden dertil.

Kartofler kan vel komme fort i alle Slags Jord, som ei er alt for stiv og tung, eller sild og fugtig, dog har den lette og løse Jord, saasom Sand og Muld, Fortrinnet hertil. Og har jeg endog seet den med Fordeel plantet paa høje og tørre Sandbanker.

Dens

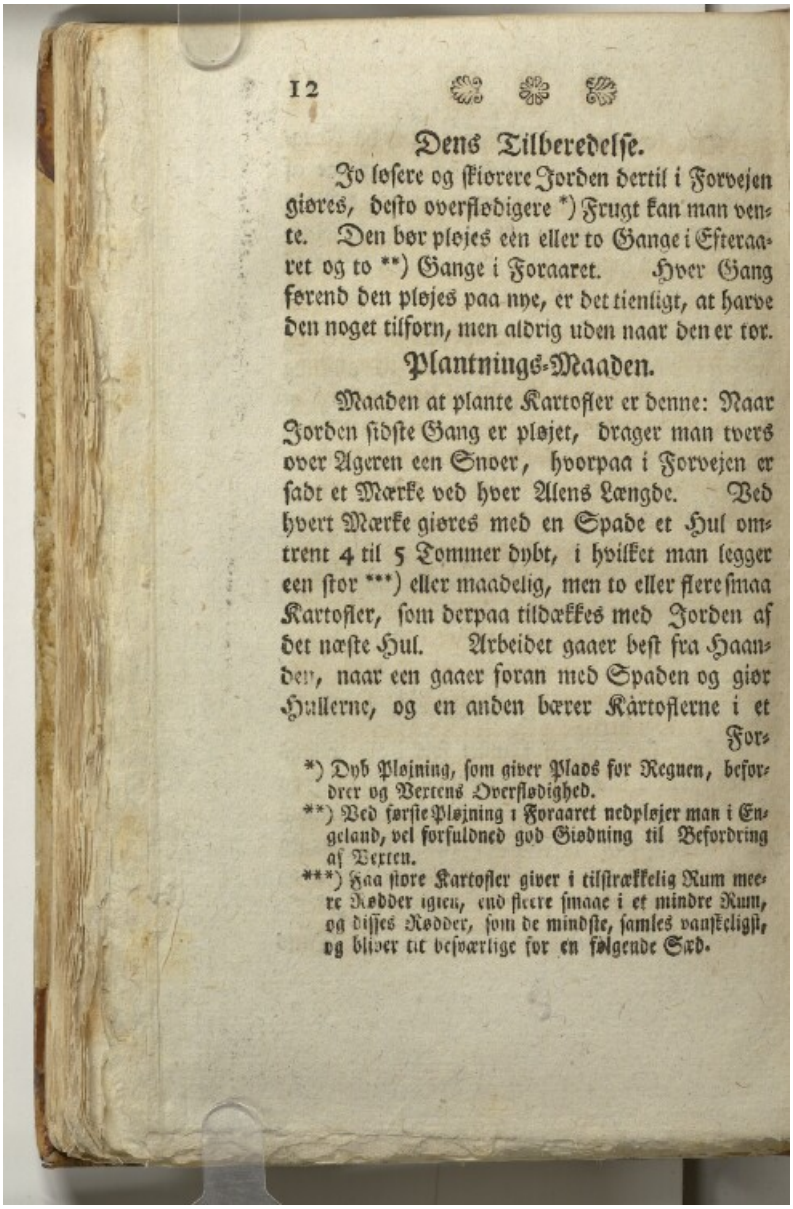

Dens Tilberedelse.

Jo løsere og skiørere Jorden dertil i Forvejen gjøres, desto overflødigere *) Frugt kan man vente. Den bør pløjes een eller to Gange i Efteraaret og to **) Gange i Foraaret. Hver Gang forend den pløjes paa nye, er det tienligt, at harve den noget tilforn, men aldrig uden naar den er tør.

Plantnings-Maaden.

Maaden at plante Kartøfler er denne: Naar Jorden sidste Gang er pløjet, drager man tvers over Ageren een Snor, hvorpaa i Forvejen er sadt et Mærke ved hver Alens Længde. Ved hvert Mærke gjøres med en Spade et Hul omtrent 4 til 5 Tommer dybt, i hvilket man legger een stor ***) eller maadelig, men to eller flere smaa Kartøfler, som derpaa tildækkes med Jorden af det næste Hul. Arbeidet gaaer best fra Haanden, naar een gaaer foran med Spaden og gior Hullerne, og en anden bærer Kartøflerne i et For-

*) Dyb Pløjning, som giver Plads for Regnen, befordrer og Vextens Overflødighed.

**) Ved første Pløjning i Foraaret nedpløjer man i England, vel forfuldned god Gisdning til Befordring af Vexten.

***) Faa store Kartøfler giver i tilstrækkelig Rum meere Rødder igien, end fleere smaae i et mindre Rum, og disses Rødder, som de mindste, samles vanskeligst, og bliver tit besværlige for en følgende Sæd.

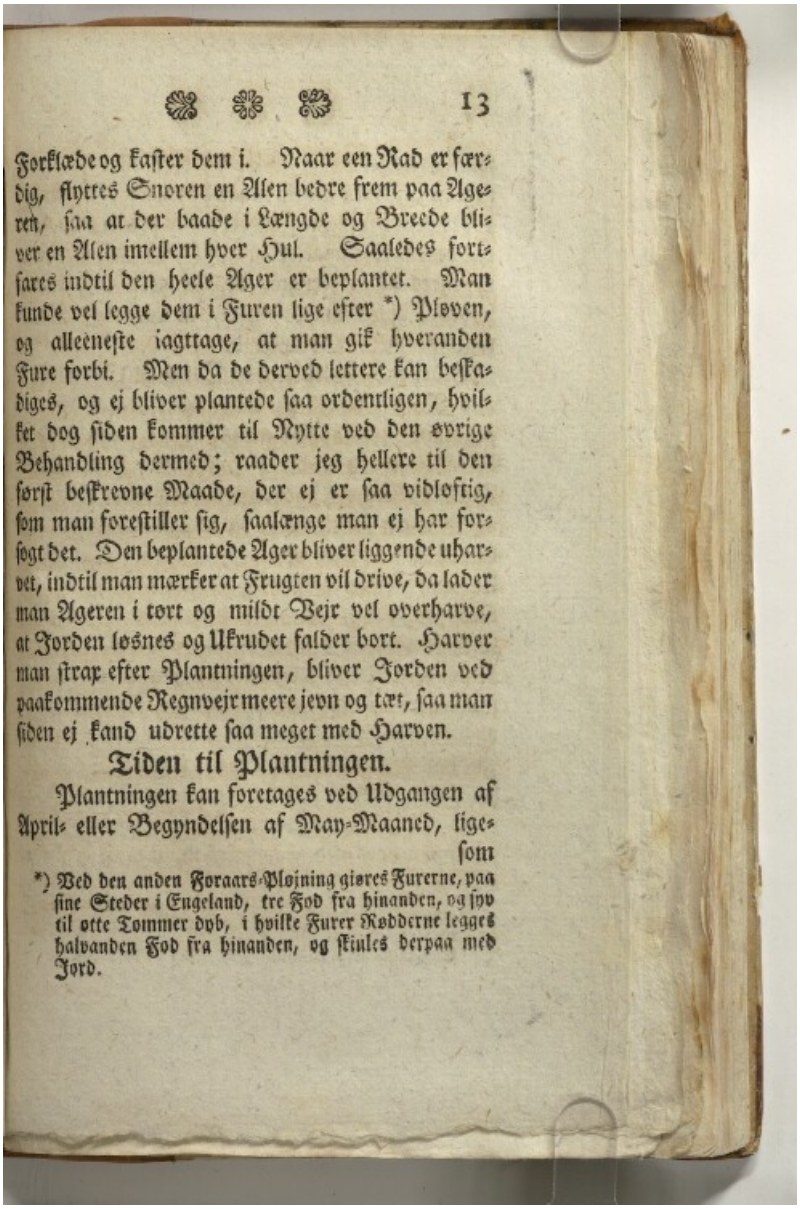

Forklæde og kaster dem i. Naar een Rad er færdig, flyttes Snoren en Alen bedre frem paa Ageren, saa at der baade i Længde og Bredde bliver en Alen imellem hver Hul. Saaledes fortsares indtil den heele Ager er beplantet. Man kunde vel legge dem i Furen lige efter *) Ploven, og alleeneste iagttage, at man gik hveranden Fure forbi. Men da de derved lettere kan beskadiges, og ej bliver plantede saa ordentligen, hvilket dog siden kommer til Nytte ved den øvrige Behandling dermed; raader jeg hellere til den først beskrevne Maade, der ej er saa vidløftig, som man forestiller sig, saalænge man ej har forsøgt det. Den beplantede Ager bliver liggende uharvet, indtil man mærker at Frugten vil drive, da lader man Ageren i tort og mildt Vejr vel overharve, at Jorden løsnes og Ukrudet falder bort. Harver man strax efter Plantningen, bliver Jorden ved paakommende Regnvejr meere jevn og tæt, saa man siden ej kand udrette saa meget med Harven.

Tiden til Plantningen.

Plantningen kan foretages ved Udgangen af April- eller Begyndelsen af May-Maaned, ligesom

*) Ved den anden Foraars-Ploining gjøres Furerne, paa sine Steder i Engeland, tre Fod fra hinanden, og syv til otte Tommer dyb, i hvilke Furer Rødderne legges halvanden Fod fra hinanden, og skules derpaa med Jord.

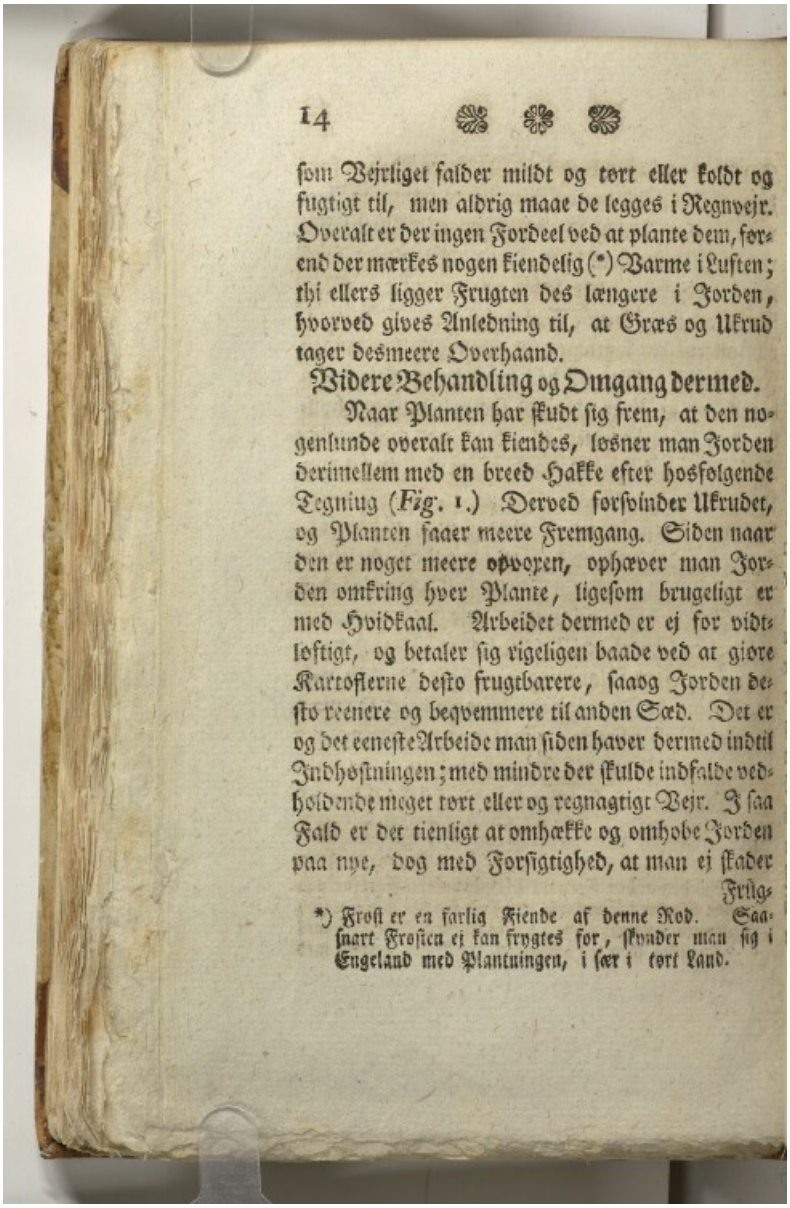

som Vejrliget falder mildt og tørt eller koldt og fugtigt til, men aldrig maae de legges i Regnvejr. Overalt er der ingen Fordeel ved at plante dem, førend der mærkes nogen kiendelig (*) Varme i Luften; thi ellers ligger Frugten des længere i Jorden, hvorved gives Anledning til, at Græs og Ukrud tager desmeere Overhaand.

Videre Behandling og Omgang dermed.

Naar Planten har skudt sig frem, at den nogenlunde overalt kan kiendes, løsner man Jorden derimellem med en breed Hakke efter hosfølgende Tegning (*Fig.* 1.) Derved forsvinder Ukrudet, og Planten faaer meere Fremgang. Siden naar den er noget meere opvoxen, ophæver man Jorden omkring hver Plante, ligesom brugeligt er med Hvidkaal. Arbeidet dermed er ej for vidtløftigt, og betaler sig rigeligen baade ved at giøre Kartoflerne desto frugtbarere, saavog Jorden desto reenere og bequemmere til anden Sæd. Det er og det eeneste Arbeide man siden haver dermed indtil Indhøstningen; med mindre der skulde indfalde vedholdende meget tørt eller og regnagtigt Vejr. I saa Fald er der tienligt at omhække og omhøbe Jorden paa nye, dog med Forsigtighed, at man ej skader Frug-

*) Frost er en farlig Fiende af denne Rod. Saasnart Frosten ej kan frygtes for, skynder man sig i Engeland med Plantningen, i sær i tørt Land.

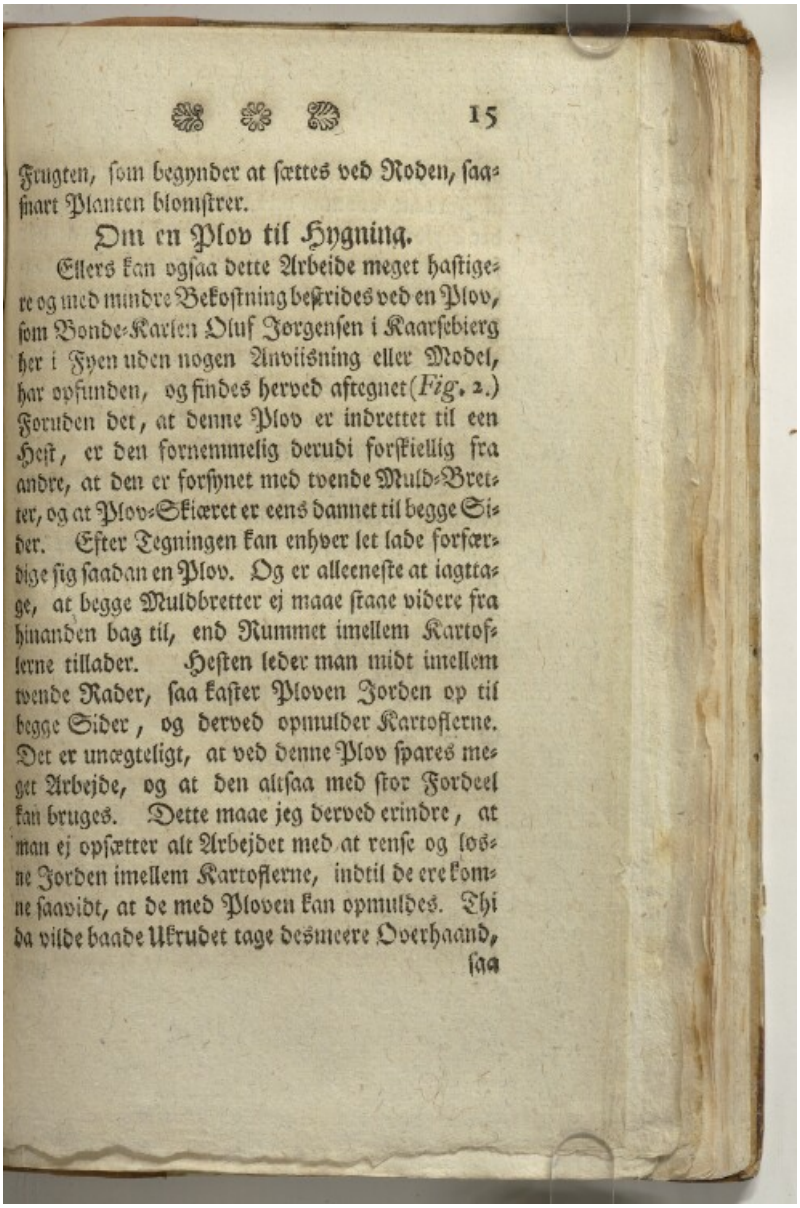

Frugten, som begynder at sættes ved Roden, saasnart Planten blomstrer.

Om en Plov til Hygning.

Ellers kan ogsaa dette Arbeide meget hastigere og med mindre Bekostning bestrides ved en Plov, som Bonde-Karlen Oluf Jørgensen i Kaarsebierg her i Fyen uden nogen Anviisning eller Model, har opfunden, og findes herved aftegnet (*Fig.* 2.) Foruden det, at denne Plov er indrettet til een Hest, er den fornemmelig derudi forskiellig fra andre, at den er forsynet med tvende Muld-Bretter, og at Plov-Skæret er eens dannet til begge Sider. Efter Tegningen kan enhver let lade forfærdige sig saadan en Plov. Og er alleneste at iagttage, at begge Muldbretter ej maae staae videre fra hinanden bag til, end Rummet imellem Kartoflerne tillader. Hesten leder man midt imellem tvende Rader, saa kaster Ploven Jorden op til begge Sider, og derved opmulder Kartoflerne. Det er unægteligt, at ved denne Plov spares meget Arbejde, og at den altsaa med stor Fordeel kan bruges. Dette maae jeg derved erindre, at man ej opsætter alt Arbejdet med at rense og løsne Jorden imellem Kartoflerne, indtil de ere komne saavidt, at de med Ploven kan opmuldes. Thi da vilde baade Ukruedet tage desmeere Overhaand,

saa

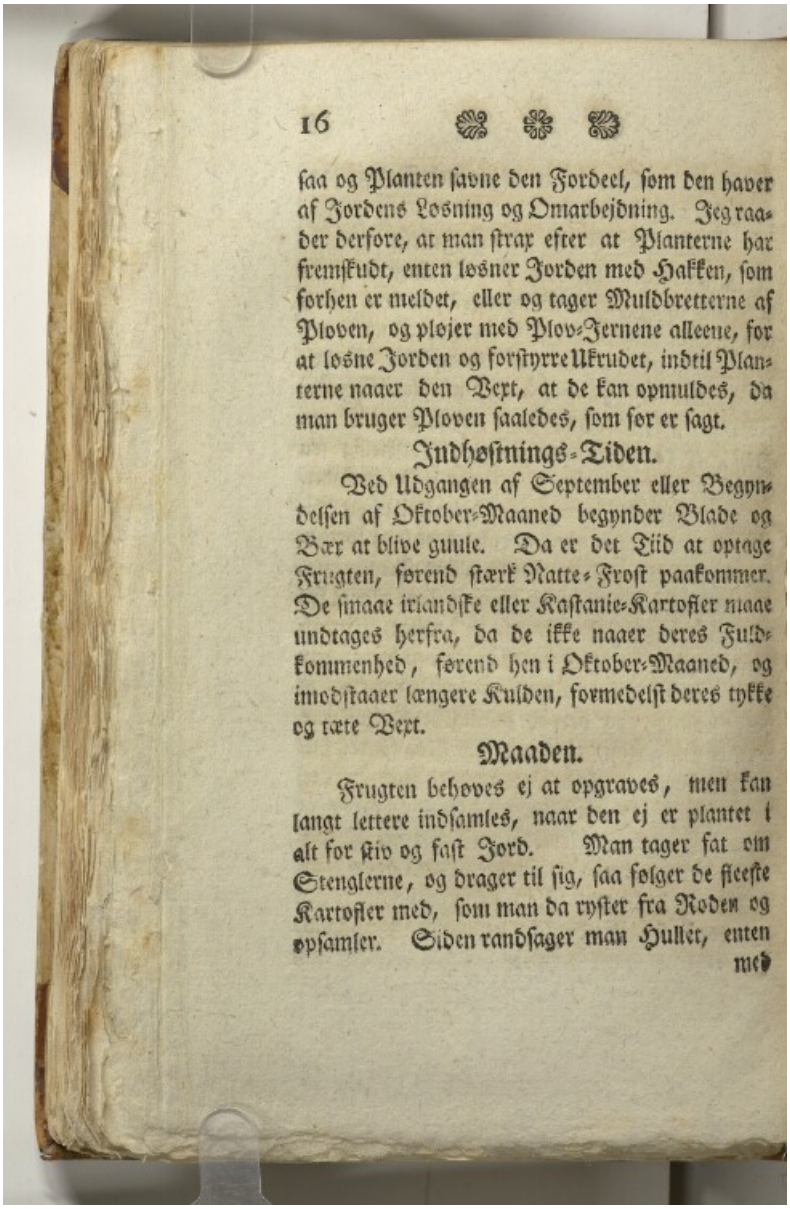

saa og Planten savne den Fordeel, som den haver af Jordens Losning og Omarbejdning. Jeg raader derfore, at man strax efter at Planterne har fremskudt, enten losner Jorden med Hakken, som forhen er meldet, eller og tager Muldbretterne af Ploven, og plojer med Plov-Jernene alleene, for at losne Jorden og forstyrre Ukrudet, indtil Planterne naaer den Vext, at de kan opmuldes, da man bruger Ploven saaledes, som for er sagt.

Indhostnings-Tiden.

Ved Udgangen af September eller Begyndelsen af Oktober-Maaned begynder Blade og Bær at blive gule. Da er det Tiid at optage Frugten, forend stærk Natte-Frost paakommer. De smaae irlandske eller Kastanie-Kartofler maae undtages herfra, da de ikke naaer deres Fuldkommenhed, forend hen i Oktober-Maaned, og imodstaaer længere Kulden, formedelst deres tykke og tæte Vext.

Maaden.

Frugten behoves ej at opgraves, men kan langt lettere indsamles, naar den ej er plantet i alt for stiv og fast Jord. Man tager fat om Stenglerne, og drager til sig, saa folger de fleeste Kartofler med, som man da ryster fra Roden og opsamler. Siden randsager man Hullet, enten

med

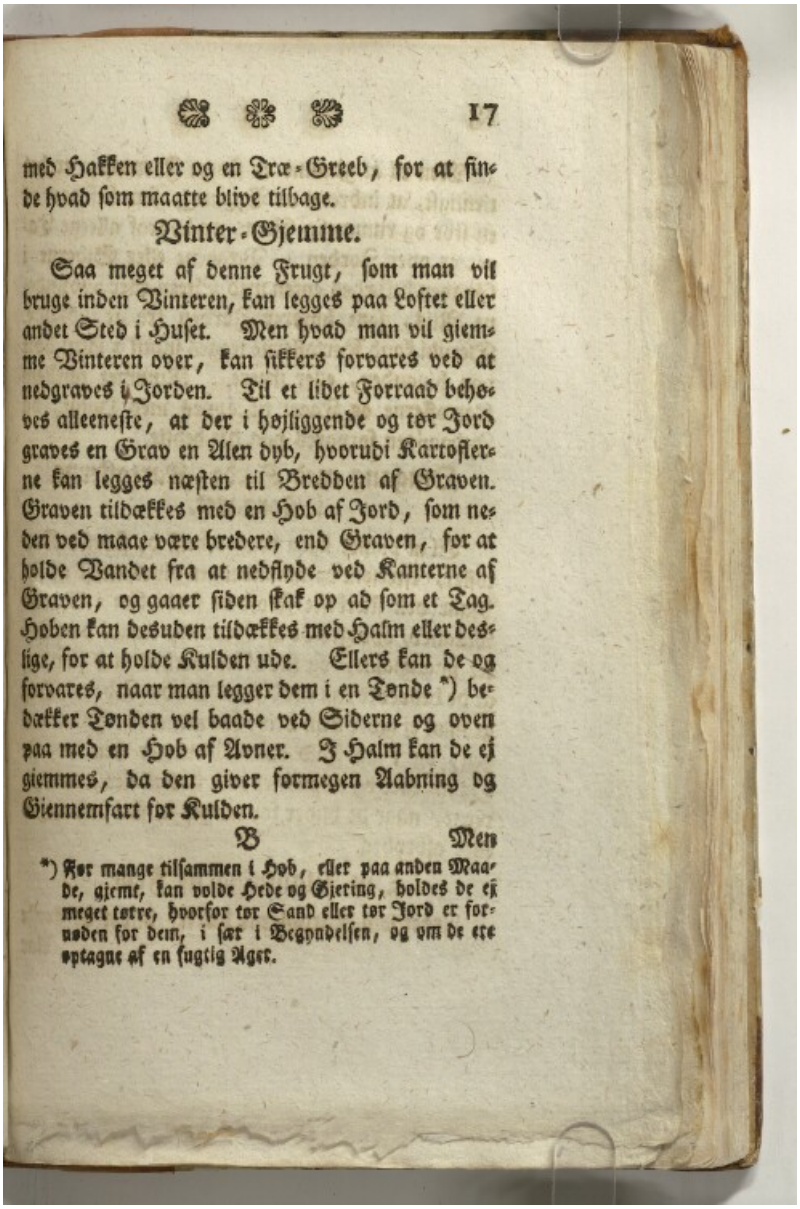

med Hakken eller og en Træ-Greeb, for at finde hvad som maatte blive tilbage.

Vinter-Gjemme.

Saa meget af denne Frugt, som man vil bruge inden Vinteren, kan legges paa Loftet eller andet Sted i Huset. Men hvad man vil gjemme Vinteren over, kan sikkers forvares ved at nedgraves i Jorden. Til et lidet Forraad behoves alleneste, at der i høyliggende og tør Jord graves en Grav en Alen dyb, hvorudi Kartoflerne kan legges næsten til Bredden af Graven. Graven tildækkes med en Hob af Jord, som neden ved maae være bredere, end Graven, for at holde Vandet fra at nedflyde ved Kanterne af Graven, og gaaer siden skak op ad som et Tag. Hoben kan desuden tildækkes med Halm eller deslige, for at holde Kulden ude. Ellers kan de og forvares, naar man legger dem i en Tønde *) bedækker Tønden vel baade ved Siderne og oven paa med en Hob af Avner. I Halm kan de ej gjemmes, da den giver formegen Aabning og Giennemfart for Kulden.

*) For mange tilsammen i Hob, eller paa anden Maade, gjemt, kan volde Hede og Gjæring, holdes de ej meget tørre, hvorfor tør Sand eller tør Jord er fornøden for dem, i sær i Begyndelsen, og om de ere optagne af en fugtig Ager.

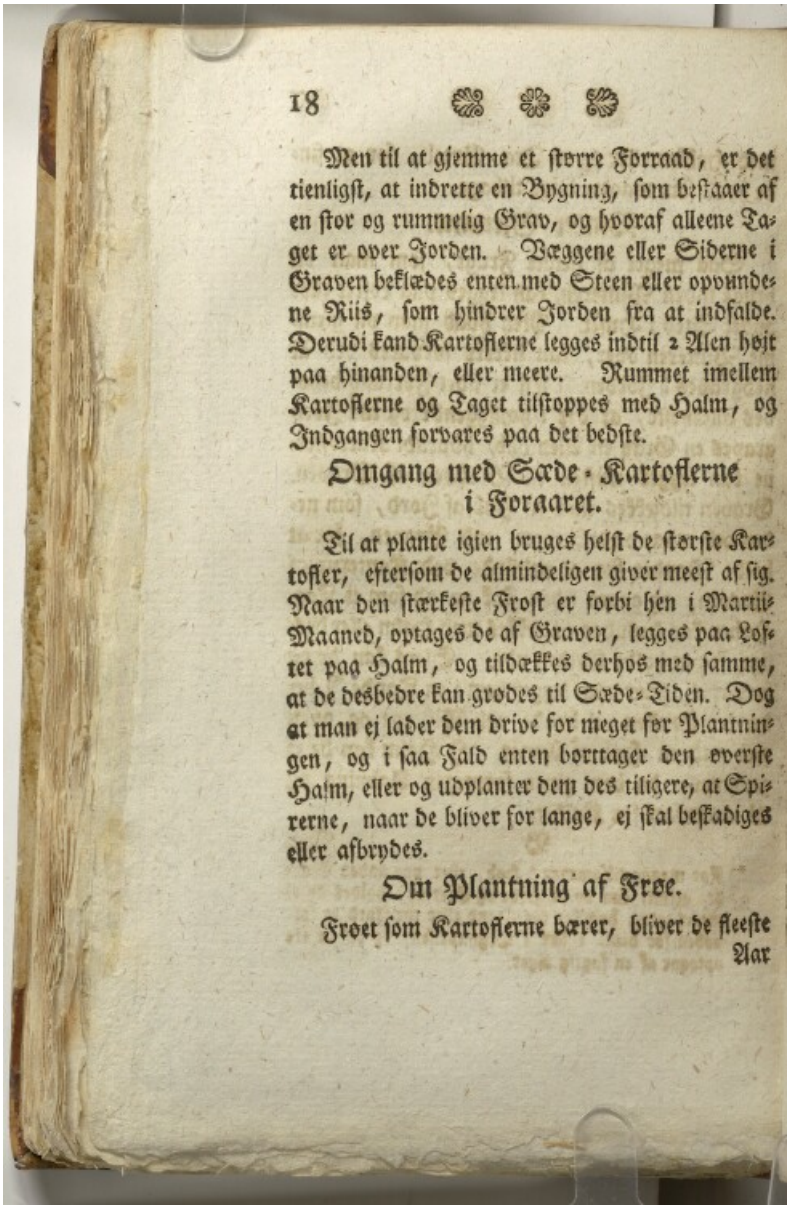

Men til at gjemme et større Forraad, er det tienligst, at indrette en Bygning, som bestaaer af en stor og rummelig Grav, og hvoraf alleene Taget er over Jorden. Væggene eller Siderne i Graven beklædes enten med Steen eller opvundne Riis, som hindrer Jorden fra at indfalde. Derudi kand Kartoflerne legges indtil 2 Alen højt paa hinanden, eller meere. Rummet imellem Kartoflerne og Taget tilstoppes med Halm, og Indgangen forvares paa det bedste.

Omgang med Sæde-Kartoflerne i Foraaret.

Til at plante igien bruges helst de største Kartofler, eftersom de almindeligen giver meest af sig. Naar den stærkeste Frost er forbi hen i Martii-Maaned, optages de af Graven, legges paa Loftet paa Halm, og tildækkes derhos med samme, at de desbedre kan grodes til Sæde-Tiden. Dog at man ej lader dem drive for meget før Plantningen, og i saa Fald enten borttager den øverste Halm, eller og udplanter dem des tilligere, at Spirerne, naar de bliver for lange, ej skal beskadiges eller afbrydes.

Om Plantning af Frøe.

Froet som Kartoflerne bærer, bliver de fleeste Aar

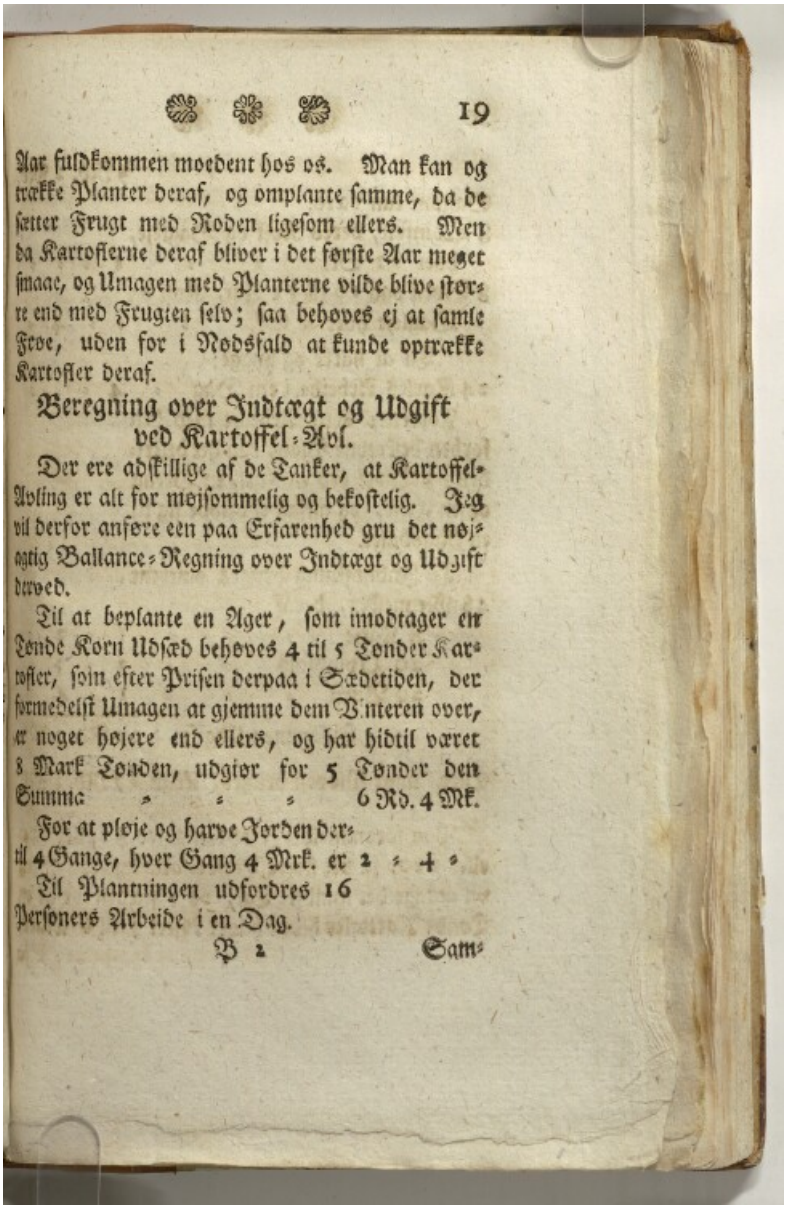

Aar fuldkommen moedent hos os. Man kan og trække Planter deraf, og omplante samme, da de sætter Frugt med Roden ligesom ellers. Men da Kartoflerne deraf bliver i det første Aar meget smaae, og Umagen med Planterne vilde blive større end med Frugten selv; saa behoves ej at samle Frøe, uden for i Nødsfald at kunde optrække Kartofler deraf.

Beregning over Indtægt og Udgift ved Kartoffel-Avl.

Der ere adskillige af de Tanker, at Kartoffel-Avling er alt for mejsommelig og bekostelig. Jeg vil derfor anføre een paa Erfarenhed grundet nøjagtig Ballance-Regning over Indtægt og Udgift derved.

Til at beplante en Ager, som imodtager en Tønde Korn Udsæd behøves 4 til 5 Tønder Kartofler, som efter Prisen derpaa i Sædetiden, der formedelst Umagen at gjemme dem Vinteren over, er noget højere end ellers, og har hidtil været 8 Mark Tønden, udgjør for 5 Tønder den Summe » » » 6 Rd. 4 Mk.

For at pløje og harve Jorden dertil 4 Gange, hver Gang 4 Mrk. er 2 » 4 »

Til Plantningen udfordres 16 Personers Arbeide i en Dag.

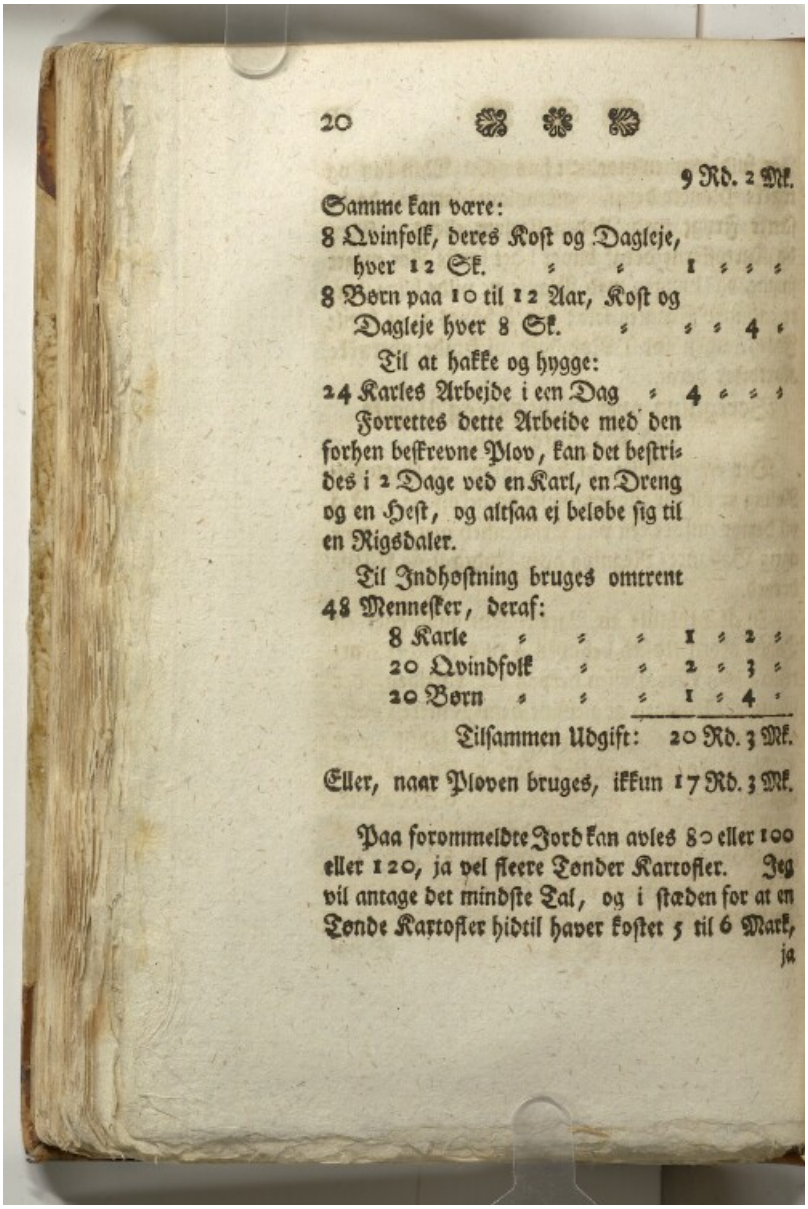

9 Rd. 2 Mk.

Samme kan være:

8 Qvinfolk, deres Kost og Dagleje, hver 12 Sk.	⁘	⁘	1	⁘	⁘	⁘
8 Børn paa 10 til 12 Aar, Kost og Dagleje hver 8 Sk.	⁘	⁘	⁘	4	⁘	

Til at hakke og hygge:

24 Karles Arbejde i een Dag	⁘	4	⁘	⁘	⁘	

Forrettes dette Arbeide med den forhen beskrevne Plov, kan det bestrides i 2 Dage ved en Karl, en Dreng og en Hest, og altsaa ej belobe sig til en Rigsdaler.

Til Indhostning bruges omtrent 48 Mennesker, deraf:

8 Karle	⁘	⁘	⁘	1	⁘	2 ⁘
20 Qvindfolk	⁘	⁘	⁘	2	⁘	3 ⁘
20 Børn	⁘	⁘	⁘	1	⁘	4 ⁘
Tilsammen Udgift:				20 Rd. 3 Mk.		

Eller, naar Ploven bruges, ikkun 17 Rd. 3 Mk.

Paa forommeldte Jord kan avles 80 eller 100 eller 120, ja vel fleere Tønder Kartofler. Jeg vil antage det mindste Tal, og i stæden for at en Tønde Kartofler hidtil haver kostet 5 til 6 Mark, ja

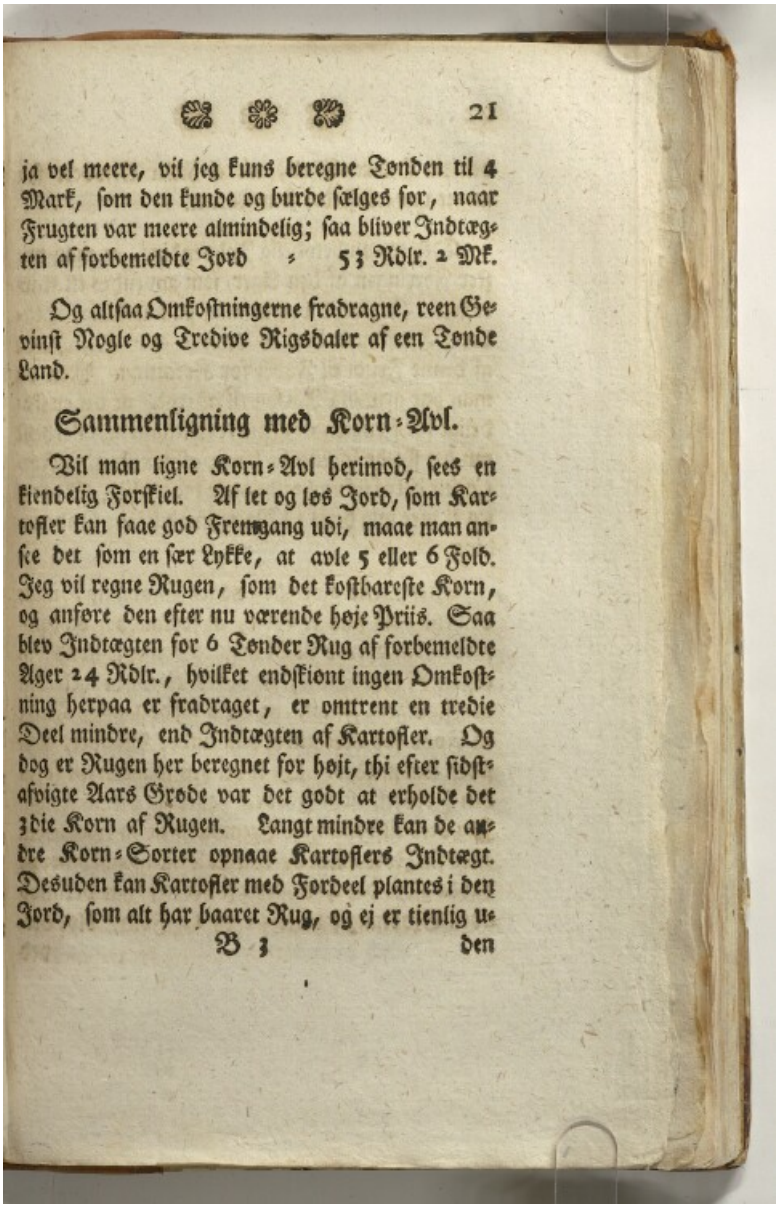

ja vel meere, vil jeg kuns beregne Tonden til 4 Mark, som den kunde og burde sælges for, naar Frugten var meere almindelig; saa bliver Indtægten af forbemeldte Jord = 53 Rdlr. 2 Mk.

Og altsaa Omkostningerne fradragne, reen Gevinst Nogle og Tredive Rigsdaler af een Tonde Land.

Sammenligning med Korn-Avl.

Vil man ligne Korn-Avl herimod, sees en kiendelig Forskiel. Af let og los Jord, som Kartofler kan faae god Fremgang udi, maae man anse det som en sær Lykke, at avle 5 eller 6 Fold. Jeg vil regne Rugen, som det kostbareste Korn, og anføre den efter nu værende høje Priis. Saa blev Indtægten for 6 Tønder Rug af forbemeldte Ager 24 Rdlr., hvilket endskiønt ingen Omkostning herpaa er fradraget, er omtrent en tredie Deel mindre, end Indtægten af Kartofler. Og dog er Rugen her beregnet for højt, thi efter sidstafvigte Aars Grøde var det godt at erholde det 3die Korn af Rugen. Langt mindre kan de andre Korn-Sorter opnaae Kartoflers Indtægt. Desuden kan Kartofler med Fordeel plantes i den Jord, som alt har baaret Rug, og ej er tienlig u-

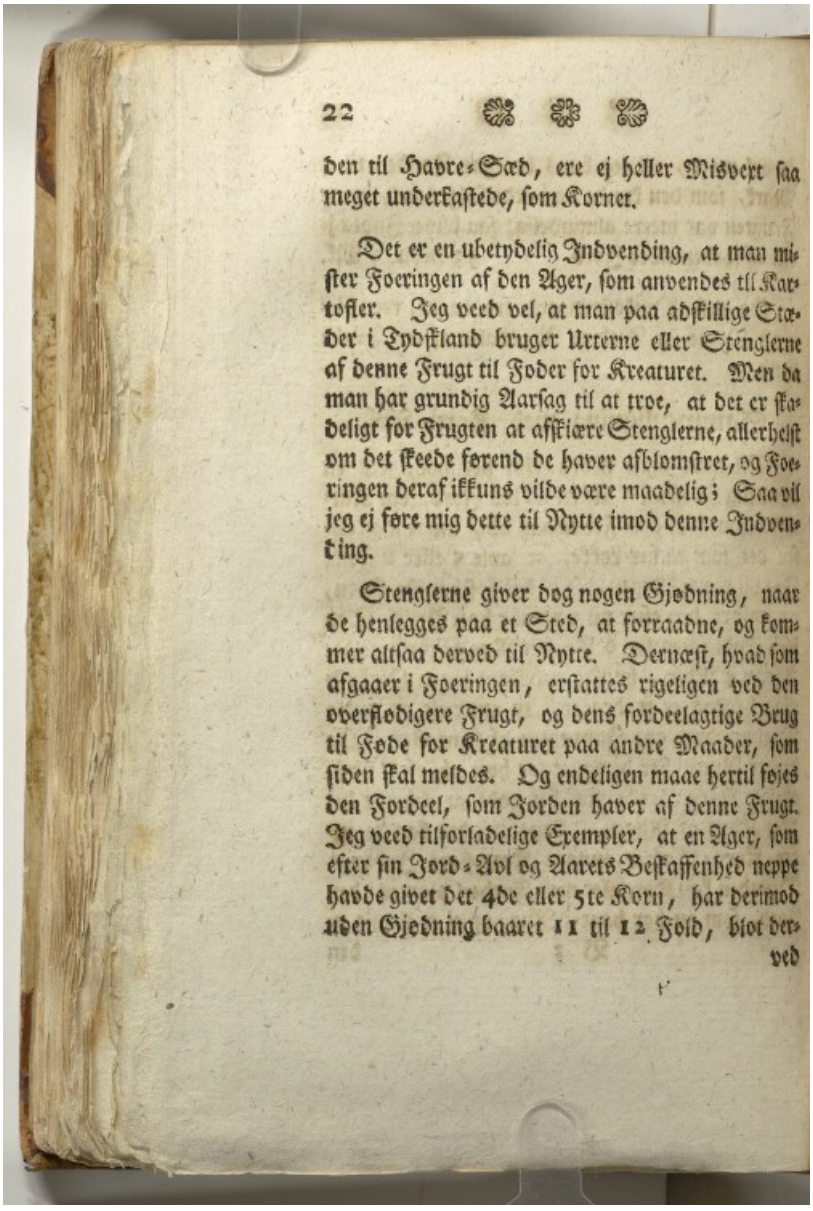

den til Havre-Sæd, ere ej heller Misvext saa meget underkastede, som Korner.

Det er en ubetydelig Indvending, at man mister Foeringen af den Ager, som anvendes til Kartofler. Jeg veed vel, at man paa adskillige Steder i Tydskland bruger Urterne eller Stenglerne af denne Frugt til Foder for Kreaturet. Men da man har grundig Aarsag til at troe, at det er skadeligt for Frugten at afskiære Stenglerne, allerhelst om det skeede førend de haver afblomstret, og Foeringen deraf ikkuns vilde være maadelig; Saa vil jeg ej føre mig dette til Nytte imod denne Indvending.

Stenglerne giver dog nogen Gjødning, naar de henlegges paa et Sted, at forraadne, og kommer altsaa derved til Nytte. Dernæst, hvad som afgaaer i Foeringen, erstattes rigeligen ved den overflødigere Frugt, og dens fordeelagtige Brug til Føde for Kreaturet paa andre Maader, som siden skal meldes. Og endeligen maae hertil føjes den Fordeel, som Jorden haver af denne Frugt. Jeg veed tilforladelige Exempler, at en Ager, som efter sin Jord-Avl og Aarets Beskaffenhed neppe havde givet det 4de eller 5te Korn, har derimod uden Gjødning baaret 11 til 12 Fold, blot derved

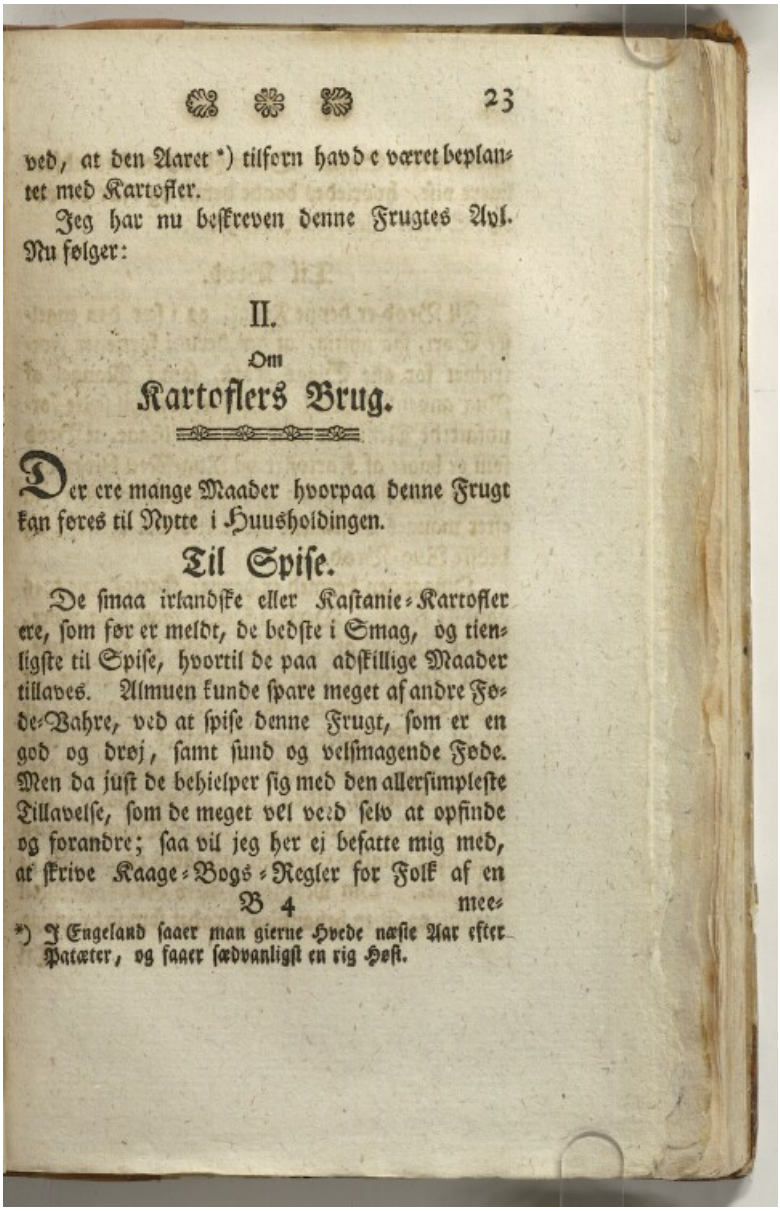

ved, at den Aaret *) tilforn havde været beplantet med Kartofler.

Jeg har nu beskreven denne Frugtes Avl. Nu følger:

II.

Om

Kartoflers Brug.

Der ere mange Maader hvorpaa denne Frugt kan fores til Nytte i Huusholdingen.

Til Spise.

De smaa irlandske eller Kastanie-Kartofler ere, som for er meldt, de bedste i Smag, og tienligste til Spise, hvortil de paa adskillige Maader tillaves. Almuen kunde spare meget af andre Føde-Vahre, ved at spise denne Frugt, som er en god og drøj, samt sund og velsmagende Føde. Men da just de behielper sig med den allersimpleste Tillavelse, som de meget vel ved selv at opfinde og forandre; saa vil jeg her ej befatte mig med, at skrive Kaage-Bogs-Regler for Folk af en

*) I Engeland saaer man gierne Hvede næste Aar efter Potæter, og saaer sædvanligst en rig Høst.

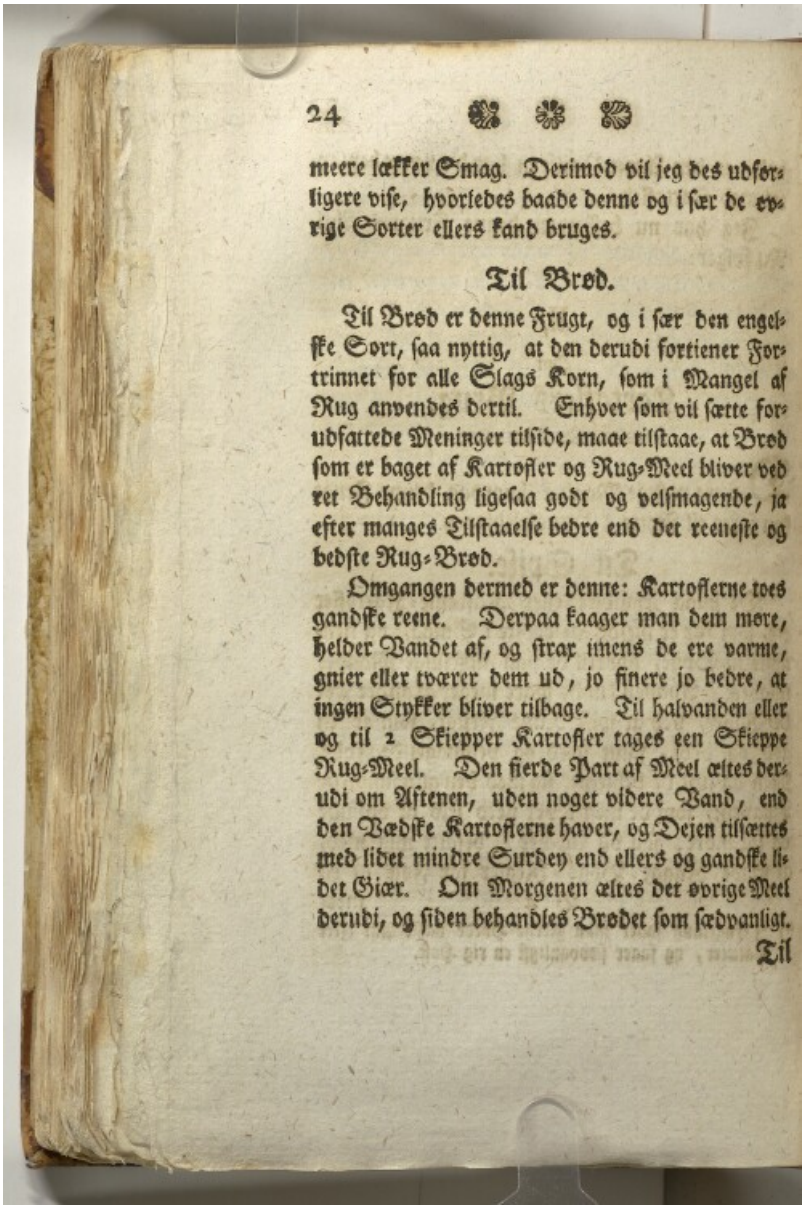

meere lækker Smag. Derimod vil jeg des udførligere vise, hvorledes baade denne og i sær de øvrige Sorter ellers kand bruges.

Til Brød.

Til Brød er denne Frugt, og i sær den engelske Sort, saa nyttig, at den derudi fortiener Fortrinnet for alle Slags Korn, som i Mangel af Rug anvendes dertil. Enhver som vil sætte forudfattede Meninger tilside, maae tilstaae, at Brød som er baget af Kartofler og Rug-Meel bliver ved ret Behandling ligesaa godt og velsmagende, ja efter manges Tilstaaelse bedre end det reeneste og bedste Rug-Brød.

Omgangen dermed er denne: Kartoflerne toes gandske reene. Derpaa kaager man dem more, helder Vandet af, og strax imens de ere varme, gnier eller tværer dem ud, jo finere jo bedre, at ingen Stykker bliver tilbage. Til halvanden eller og til 2 Skiepper Kartofler tages een Skieppe Rug-Meel. Den fierde Part af Meel ældes derudi om Aftenen, uden noget videre Vand, end den Vædske Kartoflerne haver, og Dejen tilsættes med lidet mindre Surdey end ellers og gandske lidet Giær. Om Morgenen ældes der øvrige Meel derudi, og siden behandles Brødet som sædvanligt.

Til

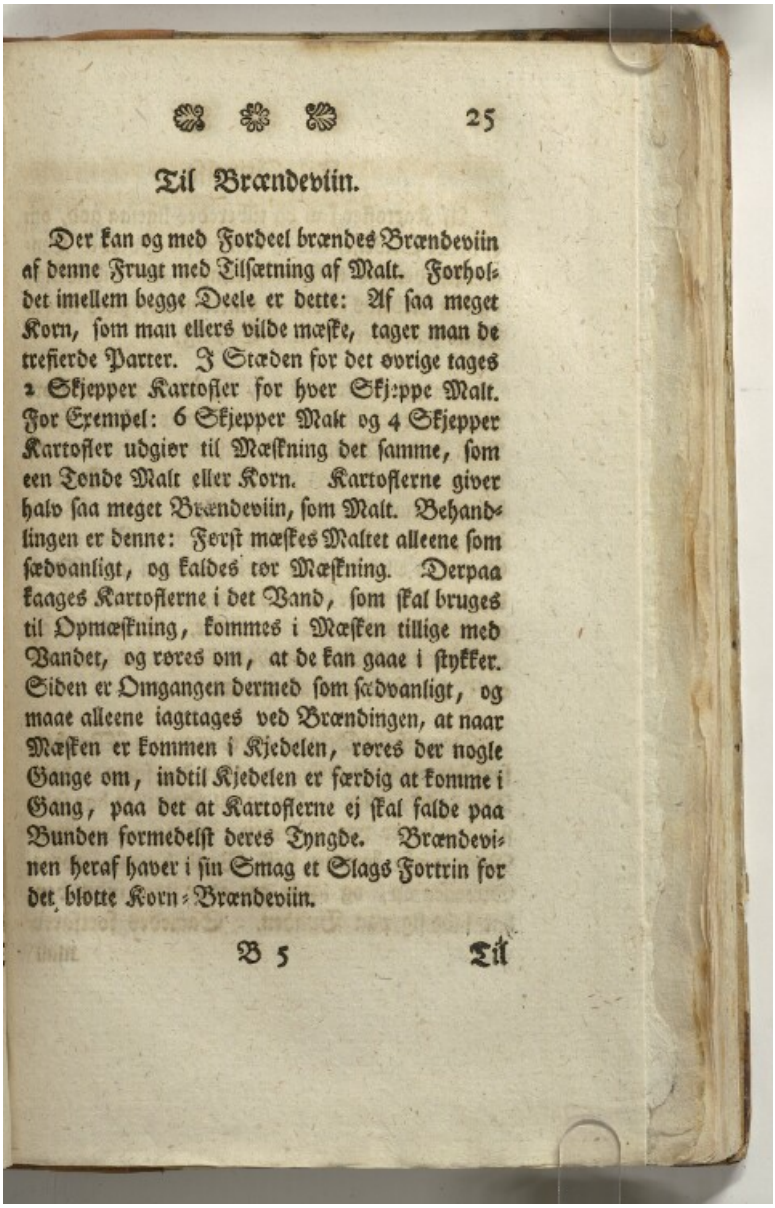

Til Brændeviin.

Der kan og med Fordeel brændes Brændeviin af denne Frugt med Tilsætning af Malt. Forholdet imellem begge Deele er dette: Af saa meget Korn, som man ellers vilde mæske, tager man de trefierde Parter. I Stæden for det øvrige tages 2 Skjepper Kartofler for hver Skjppe Malt. For Exempel: 6 Skjepper Malt og 4 Skjepper Kartofler udgior til Mæskning det samme, som een Tønde Malt eller Korn. Kartoflerne giver halv saa meget Brændeviin, som Malt. Behandlingen er denne: Først mæskes Maltet alleene som sædvanligt, og kaldes tor Mæskning. Derpaa kaages Kartoflerne i det Vand, som skal bruges til Opmæskning, kommes i Mæsken tillige med Vandet, og rores om, at de kan gaae i stykker. Siden er Omgangen dermed som sædvanligt, og maae alleene iagttages ved Brændingen, at naar Mæsken er kommen i Kjedelen, rores der nogle Gange om, indtil Kjedelen er færdig at komme i Gang, paa det at Kartoflerne ej skal falde paa Bunden formedelst deres Tyngde. Brændevinen heraf haver i sin Smag et Slags Fortrin for det blotte Korn-Brændeviin.

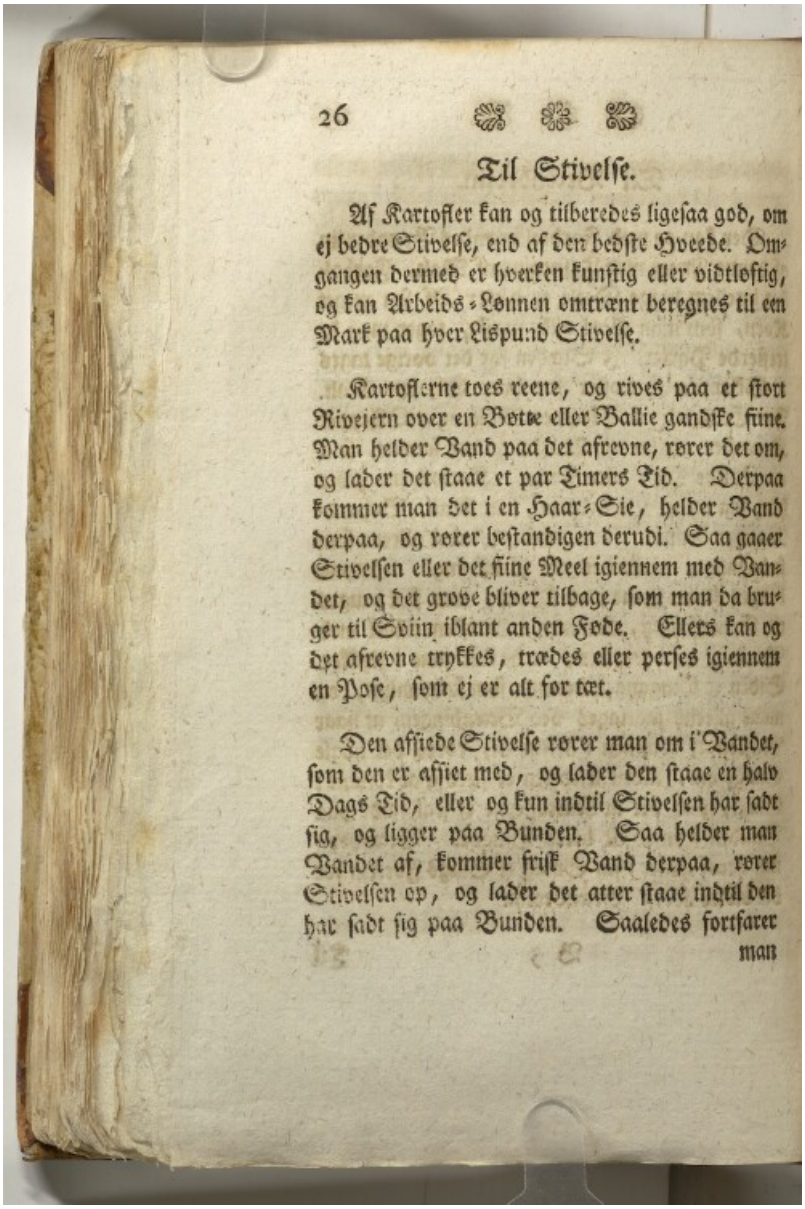

Til Stivelse.

Af Kartofler kan og tilberedes ligesaa god, om ej bedre Stivelse, end af den bedste Hveede. Omgangen dermed er hverken kunstig eller vidtloftig, og kan Arbeids-Lønnen omtrent beregnes til een Mark paa hver Lispund Stivelse.

Kartoflerne toes reene, og rives paa et stort Rivejern over en Bøtte eller Ballie gandske fiine. Man helder Vand paa det afrevne, rører det om, og lader det staae et par Timers Tid. Derpaa kommer man det i en Haar-Sie, helder Vand derpaa, og rører bestandigen derudi. Saa gaaer Stivelsen eller det fiine Meel igiennem med Vandet, og det grove bliver tilbage, som man da bruger til Svin iblant anden Fode. Ellers kan og det afrevne trykkes, trædes eller perses igiennem en Pose, som ej er alt for tæt.

Den affiede Stivelse rører man om i Vandet, som den er affiet med, og lader den staae en halv Dags Tid, eller og kun indtil Stivelsen har sadt sig, og ligger paa Bunden. Saa helder man Vandet af, kommer frisk Vand derpaa, rører Stivelsen op, og lader det atter staae indtil den har sadt sig paa Bunden. Saaledes fortfarer man

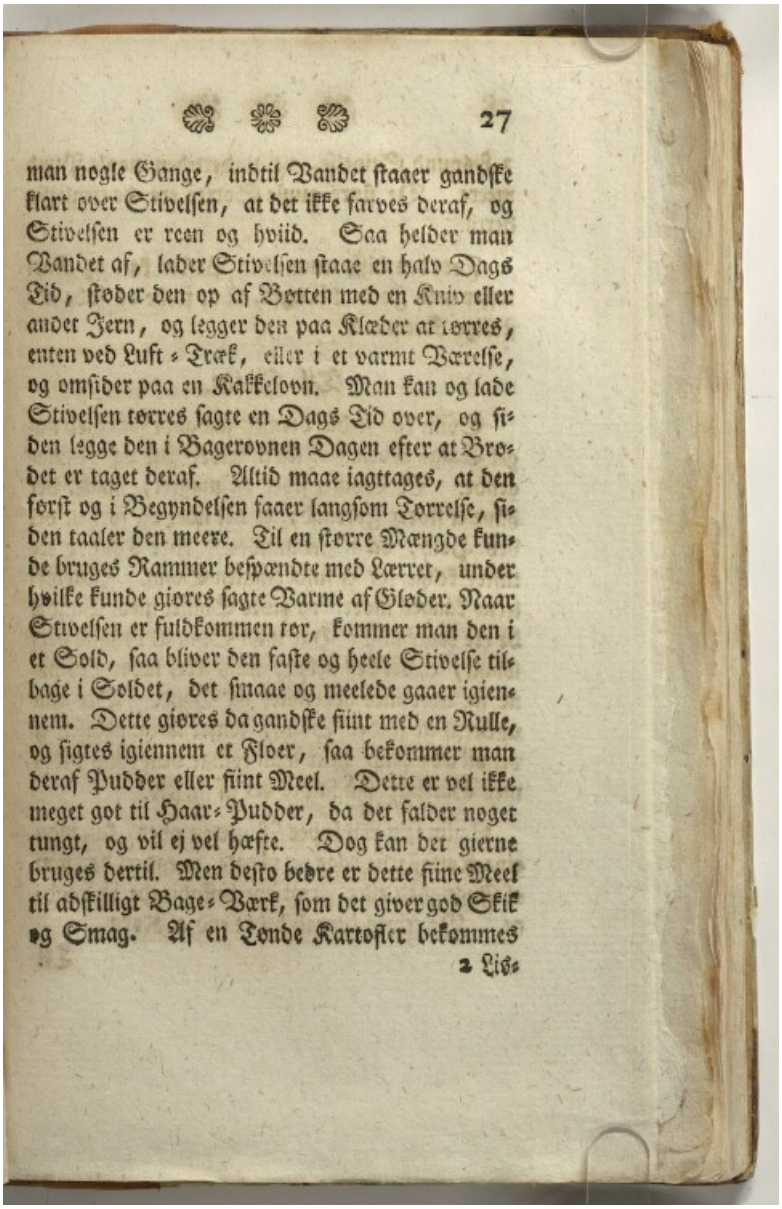

man nogle Gange, indtil Vandet staaer gandske klart over Stivelsen, at det ikke farves deraf, og Stivelsen er reen og hviid. Saa helder man Vandet af, lader Stivelsen staae en halv Dags Tid, støder den op af Botten med en Kniv eller andet Jern, og legger den paa Klæder at tørres, enten ved Luft-Træk, eller i et varmt Værelse, og omsider paa en Kakkelovn. Man kan og lade Stivelsen tørres sagte en Dags Tid over, og siden legge den i Bagerovnen Dagen efter at Brodet er taget deraf. Altid maae iagttages, at den først og i Begyndelsen faaer langsom Tørrelse, siden taaler den meere. Til en større Mængde kunde bruges Rammer bespændte med Lærret, under hvilke kunde giøres sagte Varme af Gloder. Naar Stivelsen er fuldkommen tør, kommer man den i et Sold, saa bliver den faste og heele Stivelse tilbage i Soldet, det smaae og meelede gaaer igiennem. Dette giøres da gandske fiint med en Rulle, og sigtes igiennem et Floer, saa bekommer man deraf Pudder eller fiint Meel. Dette er vel ikke meget got til Haar-Pudder, da det falder noget tungt, og vil ej vel hæfte. Dog kan det gierne bruges dertil. Men desto bedre er dette fiine Meel til adskilligt Bage-Værk, som det giver god Skik og Smag. Af en Tønde Kartofler bekommes

2 Lis-

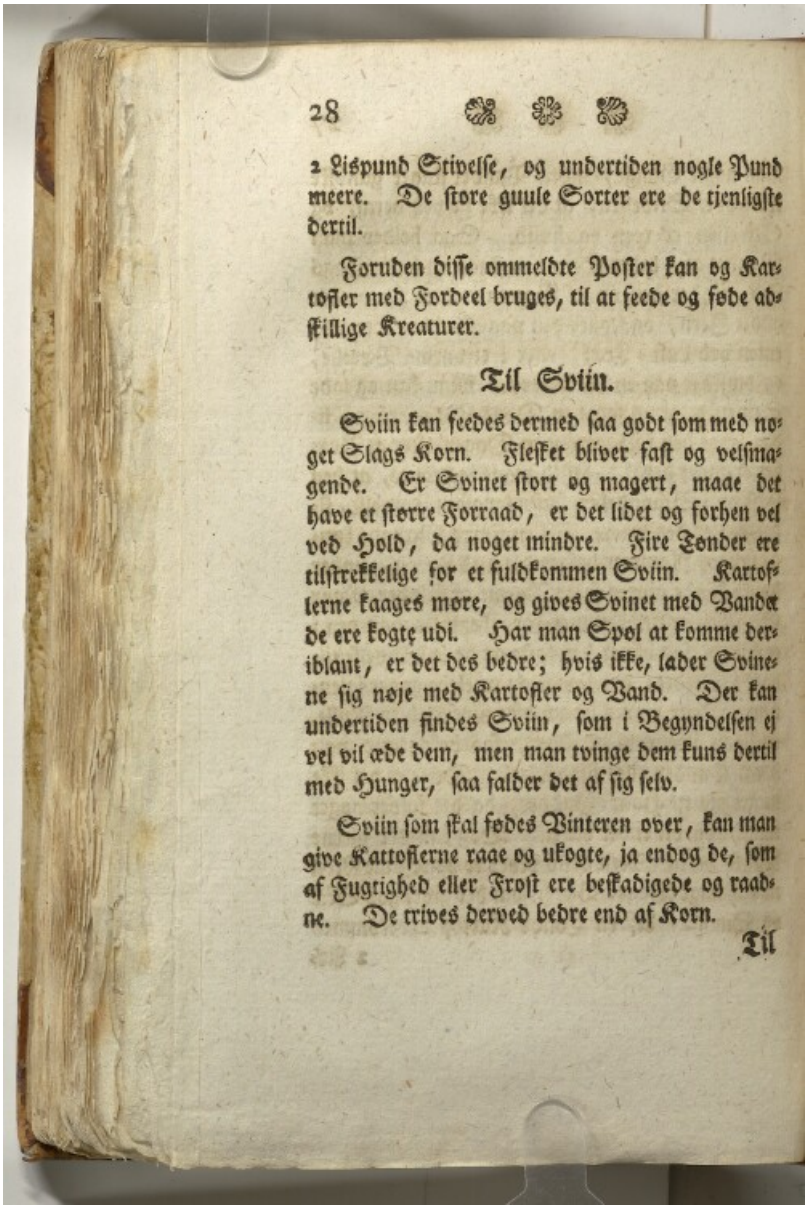

2 Lispund Stivelse, og undertiden nogle Pund meere. De store guule Sorter ere de tjenligste dertil.

Foruden disse ommeldte Poster kan og Kartofler med Fordeel bruges, til at feede og føde adskillige Kreaturer.

Til Sviin.

Sviin kan feedes dermed saa godt som med noget Slags Korn. Flesket bliver fast og velsmagende. Er Svinet stort og magert, maae det have et større Forraad, er det lidet og forhen vel ved Hold, da noget mindre. Fire Tønder ere tilstrekkelige for et fuldkommen Sviin. Kartoflerne kaages more, og gives Svinet med Vandet de ere kogte udi. Har man Spol at komme deriblant, er det des bedre; hvis ikke, lader Svinene sig nøje med Kartofler og Vand. Der kan undertiden findes Sviin, som i Begyndelsen ej vel vil æde dem, men man tvinge dem kuns dertil med Hunger, saa falder det af sig selv.

Sviin som skal fødes Vinteren over, kan man give Kartoflerne raae og ukogte, ja endog de, som af Fugtighed eller Frost ere beskadigede og raadne. De trives derved bedre end af Korn.

Til

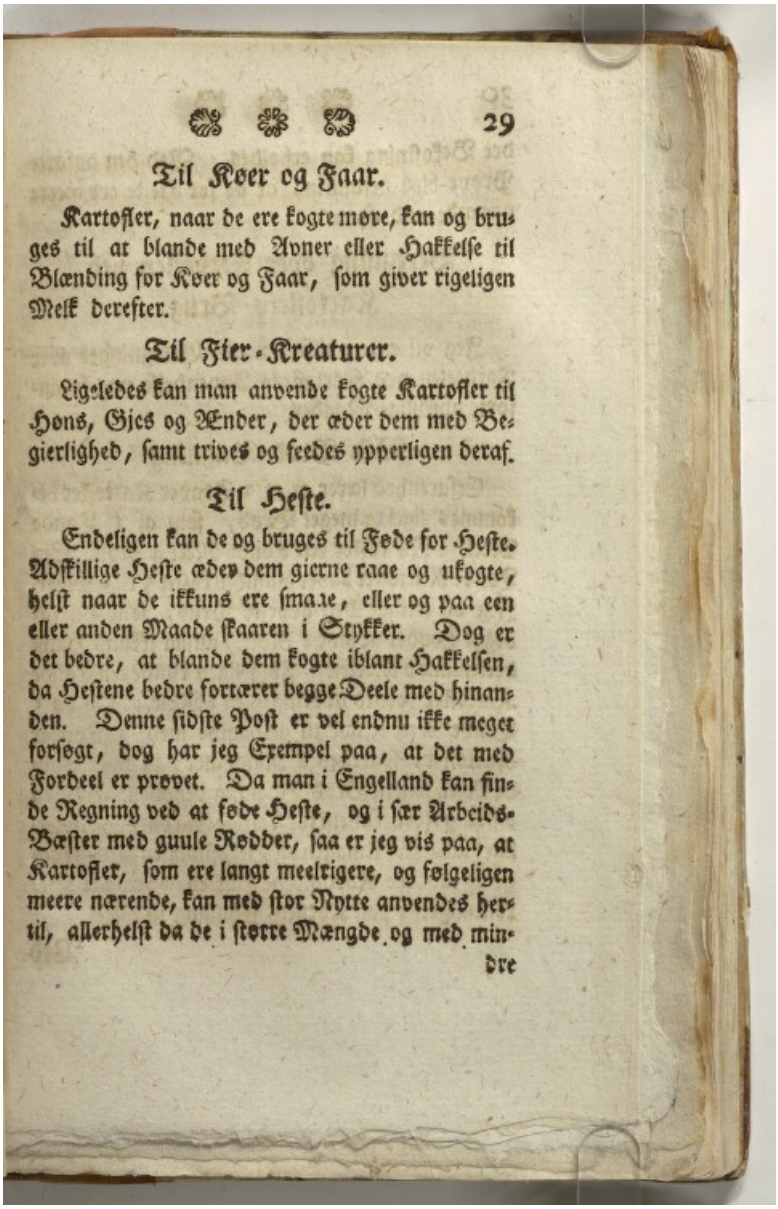

Til Koer og Faar.

Kartofler, naar de ere kogte møre, kan og bruges til at blande med Avner eller Hakkelse til Blænding for Koer og Faar, som giver rigeligen Melk derefter.

Til Fier-Kreaturer.

Ligeledes kan man anvende kogte Kartofler til Høns, Gjes og Ænder, der æder dem med Begierlighed, samt trives og feedes ypperligen deraf.

Til Heste.

Endeligen kan de og bruges til Føde for Heste. Adskillige Heste æder dem gierne raae og ukogte, helst naar de ikkuns ere smaae, eller og paa een eller anden Maade skaaren i Stykker. Dog er det bedre, at blande dem kogte iblant Hakkelsen, da Hestene bedre fortærer begge Deele med hinanden. Denne sidste Post er vel endnu ikke meget forsøgt, dog har jeg Exempel paa, at det med Fordeel er provet. Da man i Engelland kan finde Regning ved at føde Heste, og i sær Arbeids-Bæster med gule Rødder, saa er jeg vis paa, at Kartofler, som ere langt meelrigere, og følgeligen meere nærende, kan med stor Nytte anvendes hertil, allerhelst da de i større Mængde og med mindre

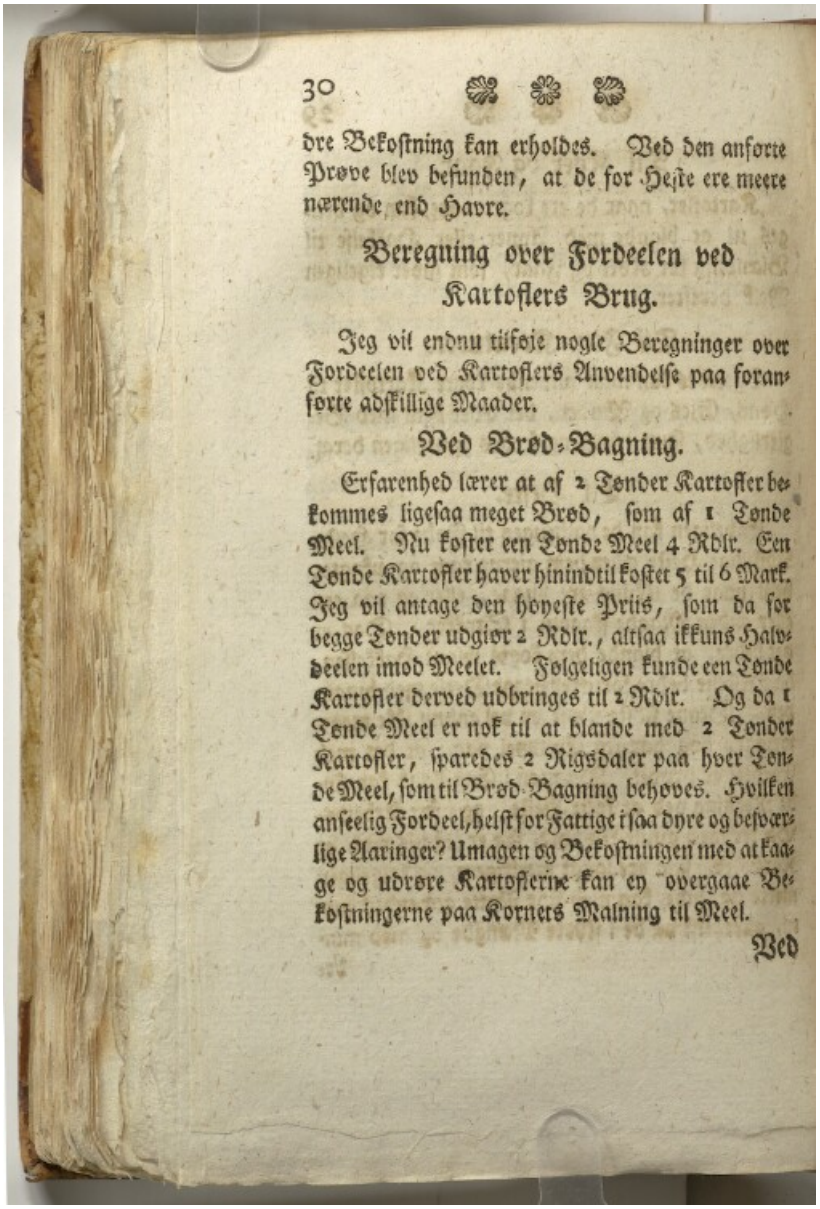

dre Bekostning kan erholdes. Ved den anforte Prøve blev befunden, at de for Heste ere meere nærende end Havre.

Beregning over Fordeelen ved Kartoflers Brug.

Jeg vil endnu tilføje nogle Beregninger over Fordeelen ved Kartoflers Anvendelse paa foranførte adskillige Maader.

Ved Brød-Bagning.

Erfarenhed lærer at af 2 Tønder Kartofler bekommes ligesaa meget Brød, som af 1 Tønde Meel. Nu koster een Tønde Meel 4 Rdlr. Een Tønde Kartofler haver hinindtil kostet 5 til 6 Mark. Jeg vil antage den høyeste Priis, som da for begge Tønder udgior 2 Rdlr., altsaa ikkuns Halvdeelen imod Meelet. Følgeligen kunde een Tønde Kartofler derved udbringes til 2 Rdlr. Og da 1 Tønde Meel er nok til at blande med 2 Tønder Kartofler, sparedes 2 Rigsdaler paa hver Tønde Meel, som til Brød-Bagning behoves. Hvilken anseelig Fordeel, helst for Fattige i saa dyre og besværlige Aaringer? Umagen og Bekostningen med at kaage og udrøre Kartoflerne kan ey overgaae Bekostningerne paa Korners Malning til Meel.

Ved

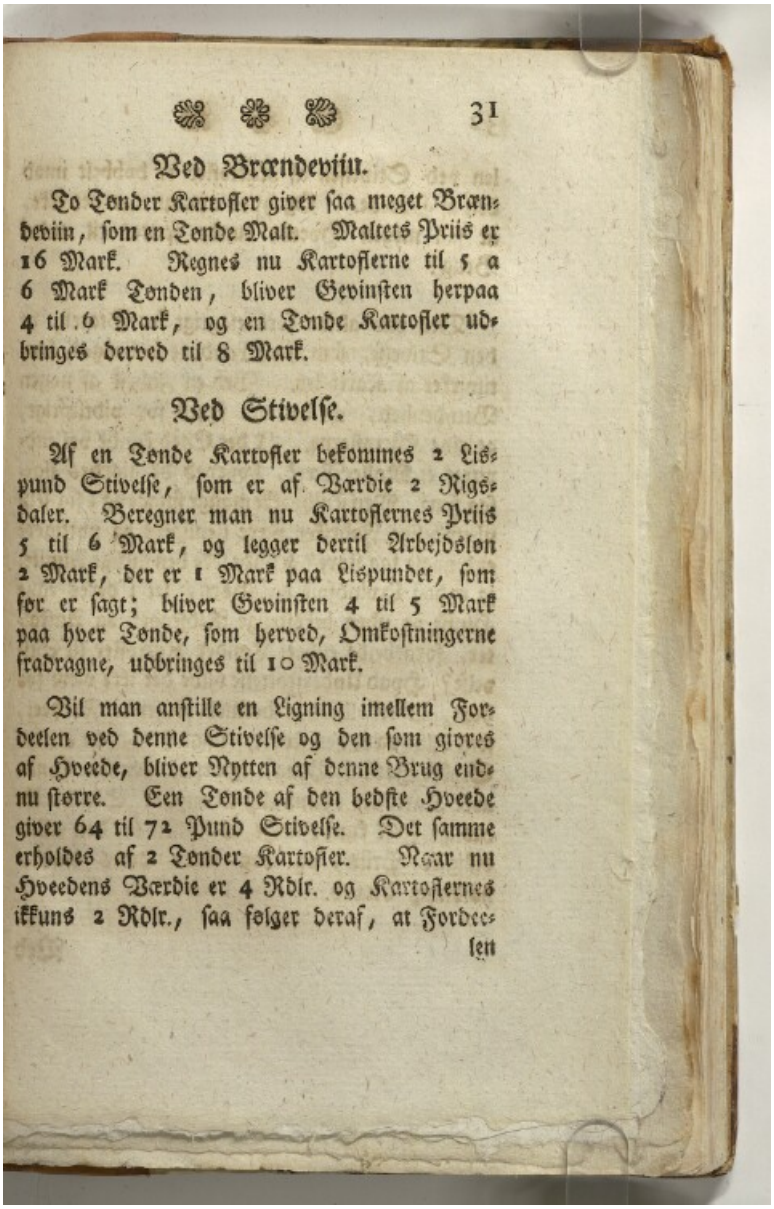

Ved Brændeviin.

To Tønder Kartofler giver saa meget Brændeviin, som en Tønde Malt. Maltets Priis er 16 Mark. Regnes nu Kartoflerne til 5 a 6 Mark Tønden, bliver Gevinsten herpaa 4 til 6 Mark, og en Tønde Kartofler udbringes derved til 8 Mark.

Ved Stivelse.

Af en Tønde Kartofler bekommes 2 Lispund Stivelse, som er af Værdie 2 Rigsdaler. Beregner man nu Kartoflernes Priis 5 til 6 Mark, og legger dertil Arbejdslon 2 Mark, der er 1 Mark paa Lispundet, som for er sagt; bliver Gevinsten 4 til 5 Mark paa hver Tønde, som herved, Omkostningerne fradragne, udbringes til 10 Mark.

Vil man anstille en Ligning imellem Fordeelen ved denne Stivelse og den som giores af Hveede, bliver Nytten af denne Brug endnu større. Een Tønde af den bedste Hveede giver 64 til 72 Pund Stivelse. Det samme erholdes af 2 Tønder Kartofler. Naar nu Hveedens Værdie er 4 Rdlr. og Kartoflernes ikkuns 2 Rdlr., saa følger deraf, at Fordeelen

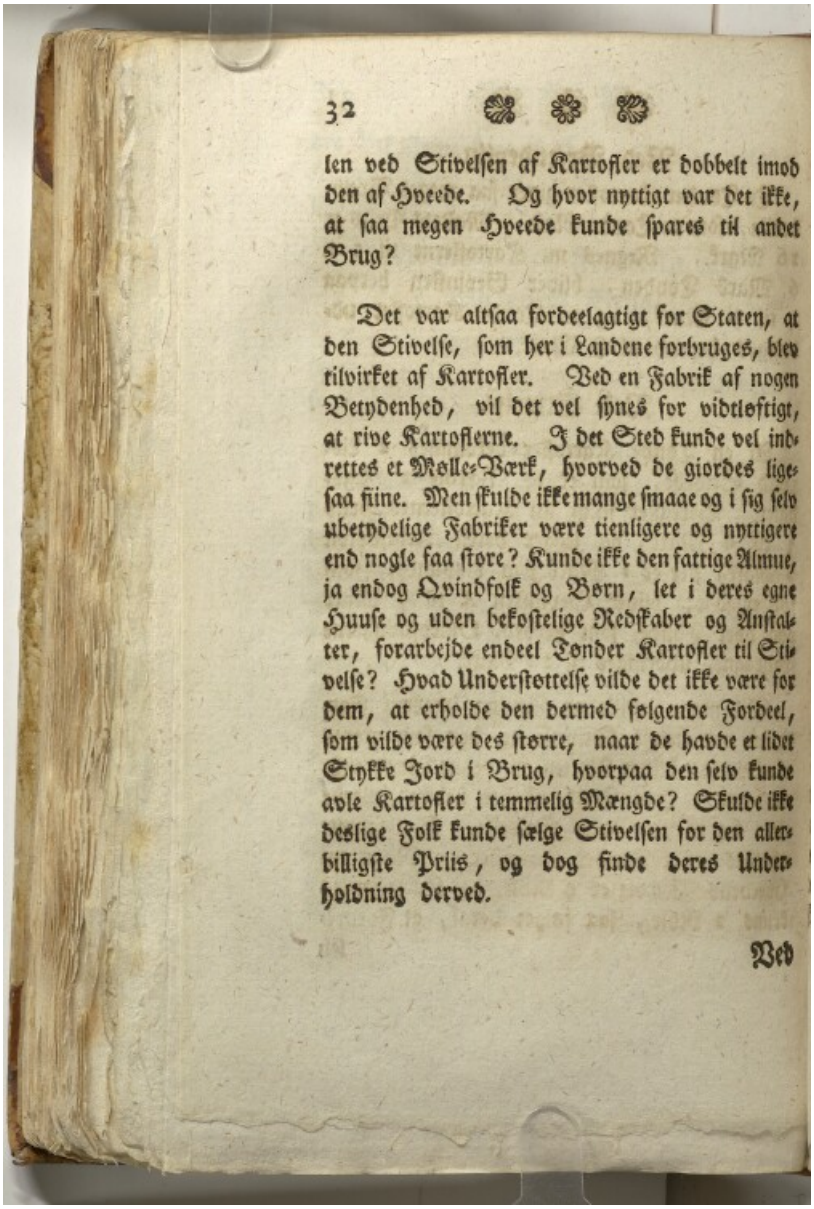

len ved Stivelsen af Kartofler er dobbelt imod den af Hveede. Og hvor nyttigt var det ikke, at saa megen Hveede kunde spares til andet Brug?

Det var altsaa fordeelagtigt for Staten, at den Stivelse, som her i Landene forbruges, blev tilvirket af Kartofler. Ved en Fabrik af nogen Betydenhed, vil det vel synes for vidtloftigt, at rive Kartoflerne. I det Sted kunde vel indrettes et Rolle-Værk, hvorved de giordes ligesaa fiine. Men skulde ikke mange smaae og i sig selv ubetydelige Fabriker være tienligere og nyttigere end nogle faa store? Kunde ikke den fattige Almue, ja endog Qvindfolk og Børn, let i deres egne Huuse og uden bekostelige Redskaber og Anstalter, forarbejde endeel Tønder Kartofler til Stivelse? Hvad Understottelse vilde det ikke være for dem, at erholde den dermed følgende Fordeel, som vilde være des større, naar de havde et lidet Stykke Jord i Brug, hvorpaa den selv kunde avle Kartofler i temmelig Mængde? Skulde ikke deslige Folk kunde sælge Stivelsen for den allerbilligste Priis, og dog finde deres Underholdning derved.

Ved

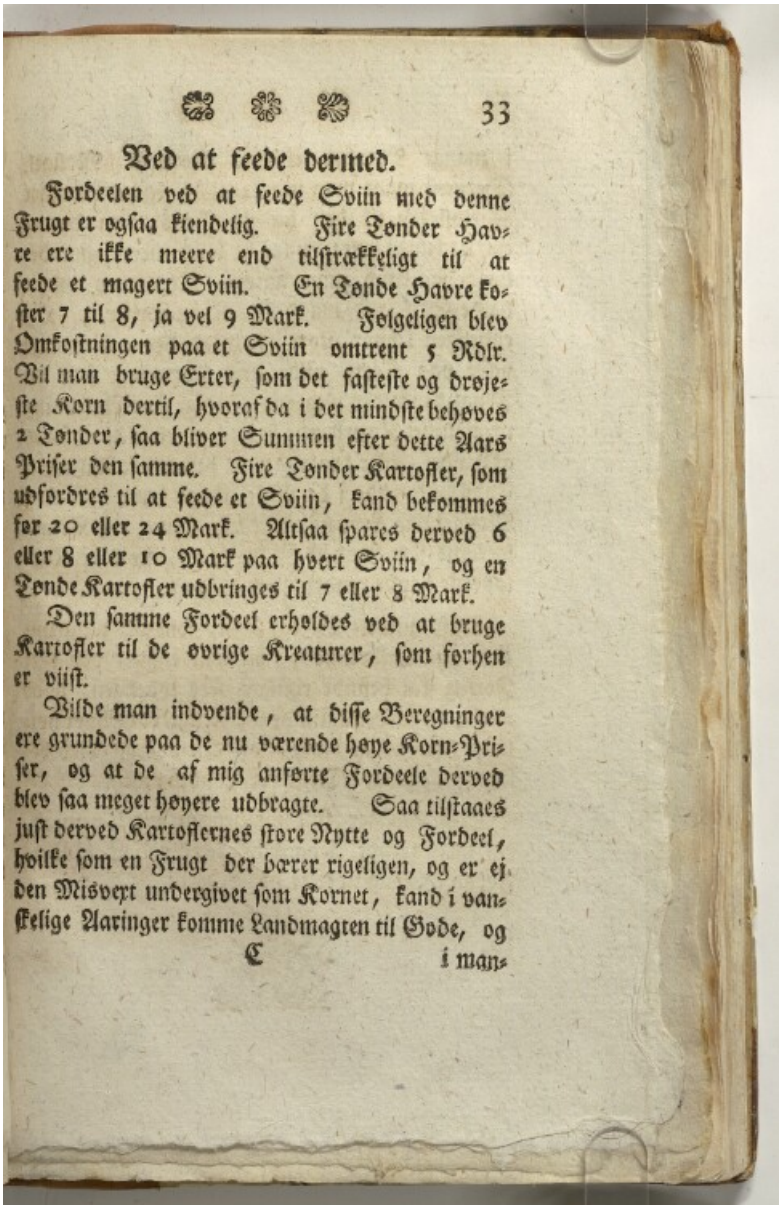

Ved at feede dermed.

Fordeelen ved at feede Sviin med denne Frugt er ogsaa kiendelig. Fire Tønder Havre ere ikke meere end tilstrækkeligt til at feede et magert Sviin. En Tønde Havre koster 7 til 8, ja vel 9 Mark. Følgeligen bliv Omkostningen paa et Sviin omtrent 5 Rdlr. Vil man bruge Erter, som det fasteste og drøjeste Korn dertil, hvoraf da i det mindste behøves 2 Tønder, saa bliver Summen efter dette Aars Priser den samme. Fire Tønder Kartofler, som udfordres til at feede et Sviin, kand bekommes for 20 eller 24 Mark. Altsaa spares derved 6 eller 8 eller 10 Mark paa hvert Sviin, og en Tønde Kartofler udbringes til 7 eller 8 Mark.

Den samme Fordeel erholdes ved at bruge Kartofler til de øvrige Kreaturer, som forhen er viist.

Vilde man indvende, at disse Beregninger ere grundede paa de nu værende høye Korn-Priser, og at de af mig anførte Fordeele derved blev saa meget høyere udbragte. Saa tilstaaes just derved Kartoflernes store Nytte og Fordeel, hvilke som en Frugt der bærer rigeligen, og er ej den Misvext undergivet som Kornet, kand i vanskelige Aaringer komme Landmagten til Gode, og

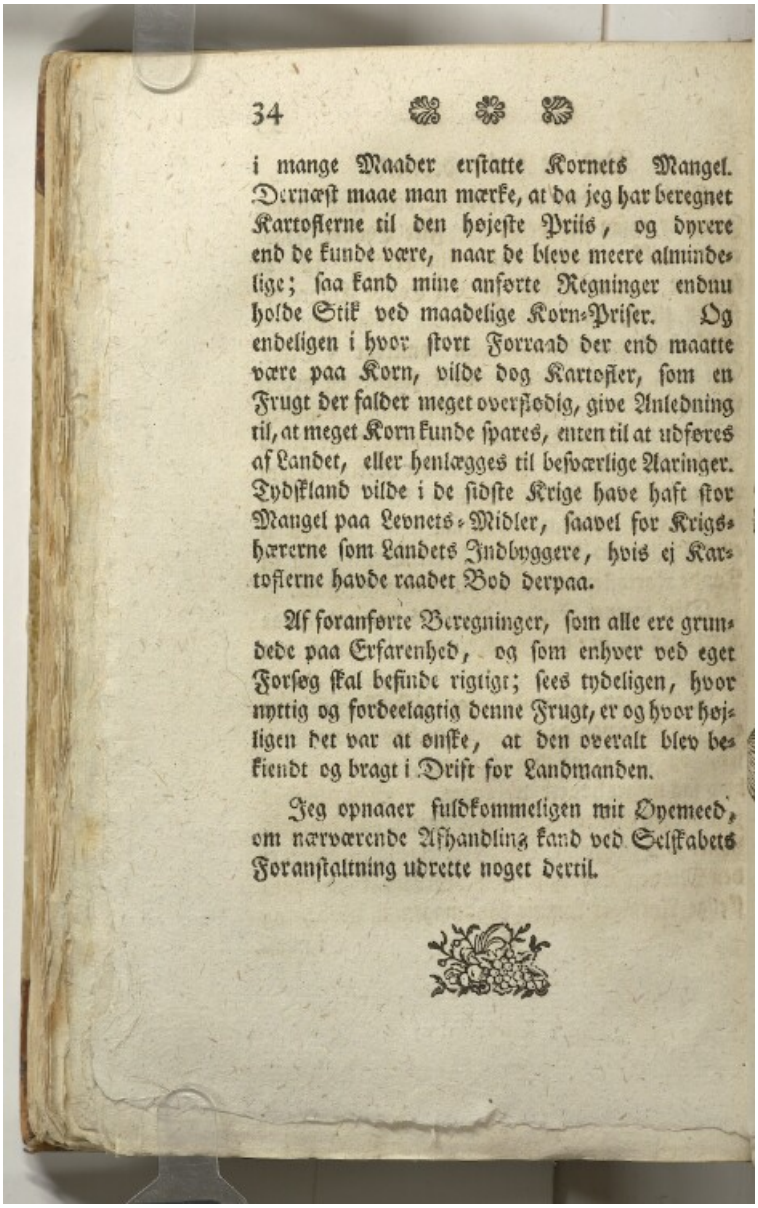

i mange Maader erſtatte Kornets Mangel. Dernæſt maae man mærke, at da jeg har beregnet Kartoflerne til den høieſte Priis, og dyrere end de kunde være, naar de bleve meere almindelige; saa kand mine anførte Regninger endnu holde Stik ved maadelige Korn-Priſer. Og endeligen i hvor ſtort Forraad der end maatte være paa Korn, vilde dog Kartofler, ſom en Frugt der falder meget overflødig, give Anledning til, at meget Korn kunde ſpares, enten til at udføres af Landet, eller henlægges til beſværlige Aaringer. Tydſkland vilde i de ſidſte Krige have haft ſtor Mangel paa Levnets-Midler, ſaavel for Krigshærerne ſom Landets Indbyggere, hvis ej Kartoflerne havde raadet Bod derpaa.

Af foranførte Beregninger, ſom alle ere grundede paa Erfarenhed, og ſom enhver ved eget Forſøg ſkal befinde rigtigt; ſees tydeligen, hvor nyttig og fordeelagtig denne Frugt, er og hvor højligen det var at ønſke, at den overalt blev bekiendt og bragt i Driſt for Landmanden.

Jeg opnaaer fuldkommeligen mit Øyemeed, om nærværende Afhandling kand ved Selſkabets Foranſtaltning udrette noget dertil.
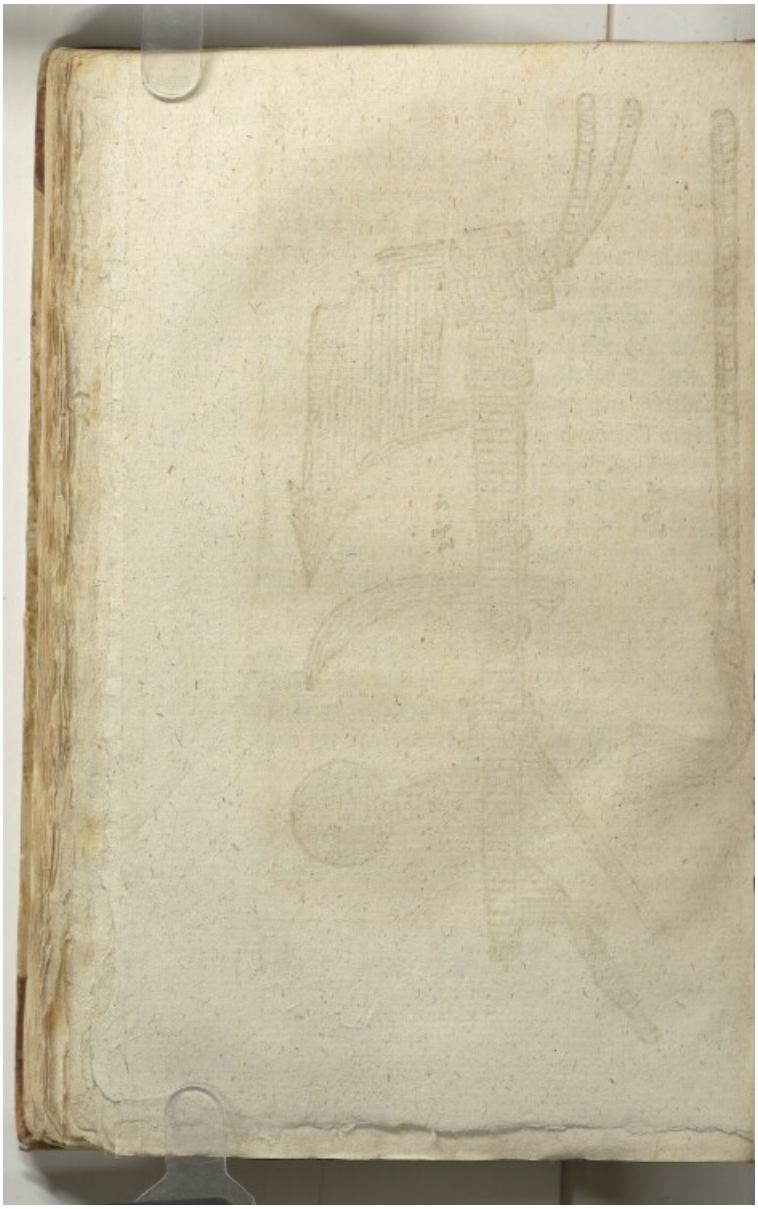
Fig. 1.
Fig. 2.